

Fotoğraf: Onur Doğan, 2020

SANAT YOLUYLA

SOSYAL UYUMU

VE

ÇOKKÜLTÜRLÜLÜĞÜ

GÜÇLENDİRME

UNHCR
The UN Refugee Agency

alt kat
IKSV

*Müziğin Buluşturduğu Mülteci ve Türkiyeli Çocuklar:
“Birlikte Güçlü Sesler Korosu II” Vaka Analizi*

Prof. Dr. Feyza Çorapçı

Aralık 2020

*Bu çalışma UNHCR Türkiye desteği ile gerçekleştirilmiştir.
Çalışma, yazarın kişisel görüşlerini yansıtmaktadır ve
söz konusu görüşler UNHCR’yi bağlayıcı nitelikte değildir.*

UNHCR bu belgede yer alan bilgilerin herhangi bir şekilde kullanımından sorumlu tutulamaz.

İÇİNDEKİLER

1. YÖNETİCİ ÖZETİ	2
2. GİRİŞ	4
2.1. Göçmen Çocukların Uyum Süreci	4
2.2. Gruplar Arası İlişkileri Düzenlemede Sosyal Temasın Önemi ve Koşulları	4
2.3. Çokkültürlü Eğitim Programı Yaklaşımı	5
2.4. Sanat Yolu ile Sosyal Uyumunu Desteklemeye Yönelik Programlar	6
3. METODOLOJİ	8
4. VAKA ANALİZİ: Birlikte Güçlü Sesler Korosu II	9
4.1. Anket Verilerine Dayalı Çocuklara İlişkin Bulgular	9
4.2. Koroyu Planlama ve Yürütme Aşamaları	12
4.3. Koro Şefi ile Yapılan Görüşme	13
4.4. Katılımcı Çocukların Ebeveynleri ile Yapılan Görüşmeler	15
4.5. Korist Çocuklar ile Yapılan Görüşmeler	20
4.6. Sivil Toplum Kuruluşları ile Yapılan Görüşmeler	24
5. SONUÇLAR VE ÖNERİLER	27
6. KAYNAKÇA	30

1. YÖNETİCİ ÖZETİ

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği tarafından 2019'da yayımlanan Küresel Eğilimler raporuna göre Türkiye, dünyadaki en yüksek sayıda mülteciye ev sahipliği yapan ülke konumunda.ⁱ En güncel verilere göre Türkiye'de geçici koruma statüsünde kayıtlı 3 milyon 635 bin Suriyeli mülteci var. Diğer milletlerden de 300 binin üzerinde kayıtlı mülteci ve sığınmacı bulunuyor. Yaklaşık 4 milyonu bulan bu mülteci nüfusunun %47'si bebek, çocuk ve gençlerden oluşuyor. Bu sayılara daha yakından bakıldığında, 0-4 yaş arasında toplam 500 bin, okul çağında ise 1 milyonun üzerinde çocuk bulunduğu görülüyor.ⁱⁱ

Araştırmalar, zorunlu göçten etkilenen dezavantajlı grupların başında mülteci çocukların geldiğine işaret ediyor.ⁱⁱⁱ Mülteci çocukların deneyimledikleri göç süreci pek çok risk etmenini içeriyor. Birleşmiş Milletler ve diğer kuruluşlar, Türkiye'deki göçmen krizine Bölgesel Mülteci ve Dayanıklılık Planı (Regional Refugee and Resilience Plan) kapsamında destek veriyor.^{iv} Ancak yine de pek çok mülteci çocuk ciddi maddi sıkıntı içinde, hizmetlere erişimde zorlanarak ve aile içinde şiddet, ihmal gibi riskler altında yaşıyor. UNICEF'in 2018 yılında yayımladığı bir rapora göre, Türkiye'deki mülteci ailelerin %12'si aşırı derecede yoksulluk, %59'u ise orta derecede yoksulluk koşullarında yaşıyor^v. Ortaöğretim çağındaki mülteci çocukların büyük bir kısmı yasal düzenlemelere rağmen dil bariyeri, erken yaşta çalışmak durumunda kalma, toplumsal cinsiyet normları, engellilik gibi nedenlerden dolayı eğitim sürecinin dışında kalıyor. Bunların yanı sıra, mülteci çocukların sıklıkla ayrımcılık ve akran zorbalığına maruz kalmaları ruh sağlıklarını ve sosyal uyum süreçlerini derinden etkiliyor.^{vi} Dolayısıyla, mülteci çocukların yaşadıkları zorlukları azaltmayı, onların psikolojik iyi oluş hallerini ve sosyal uyum süreçlerini desteklemeyi, aynı zamanda ev sahibi ülkede mülteci gruplara yönelik ön yargıları kırabilmeyi amaçlayan programların çoğalması gerekiyor.

Sanat atölyeleri, mülteci ve yerleşik çocuklar arasında kaynaşmayı ve bütünleşmeyi sağlayacak fırsatlar yaratma potansiyeline sahip olsa da, tek seferlik ya da belirli bir süre için yapılan bu programların devamlılığı veya daha geniş gruplara erişimi sağlanamıyor. Oysa ki, hayatın ilk yıllarından itibaren sürekli bir merak ve keşif ihtiyacı içinde olan çocuklar için resim, müzik, dans gibi sanat etkinlikleri, hem tüm duyularını kullanarak keşifler yaptıkları hem de kendilerini doğal olarak, içlerinden geldiği gibi ifade edebildikleri zevkli uğraşlardır. Aynı zamanda, sanat semboliktir ve sözel olmayan yollar ile çocuklara kendilerini ifade edebilecek fırsatlar sunar.^{vii} Dolayısıyla sanat etkinlikleri dil engellerini aşmaya yardımcı olur, mülteci çocuklara yaşadıkları yerdeki akranları ile arkadaşlıklar geliştirme ve sahip oldukları yaratıcı potansiyeli ortaya koyabilme fırsatları sunar. Bu doğrultuda, Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO), sanatın ve sanat eğitiminin çocuk gelişimi üzerinde oynadığı önemli rolü vurguluyor ve sosyoekonomik durum, mültecilik, kültürel azınlık olma veya engellilik statüsünden bağımsız olarak toplumdaki her çocuğun sanata erişimini evrensel bir insan hakkı olarak savunuyor.^{viii}

Bu raporda ele alınan **Birlikte Güçlü Sesler Korosu II**, İstanbul Kültür Sanat Vakfı (İKSV) bünyesinde çocuk ve gençlerin kültür ve sanat etkinliklerine katılım imkânlarını artırmayı amaçlayan İKSV Alt Kat: Öğrenme ve Etkileşim Alanı'nın sunduğu sanat atölyeleri arasında yer alıyor. İKSV Alt Kat ve İstanbul Müzik Festivali ekiplerinin birlikte planladığı ve Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin (UNHCR) desteğiyle hayata geçen Birlikte Güçlü Sesler Korosu II'nin şefliğini Zeynep Eren Kovankaya üstleniyor. Koro çalışması, İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı (İKGV), Mavi Kalem Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği ile Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği'nden (SGDD-ASAM) gelen mülteci ve Türkiyeli çocuklar ile Şubat 2020 tarihinde başladı. İsveç İstanbul Başkonsolosluğu konser öncesindeki provalar için projeye mekân desteği sağladı. Provaların ardından koro, pandemi sebebiyle çevrimiçi olarak gerçekleştirilen 48. İstanbul Müzik Festivali kapsamında İKSV YouTube kanalında 2 Ekim 2020 tarihinde, çok dilli bir repertuvarından oluşan çevrimiçi bir konser sundu.

Bu rapor, müzik aracılığıyla göçmen çocukların toplumla bütünleşme sürecini destekleyen ve çokkültürlülük ile kapsayıcı eğitime örnek bir uygulama olan Birlikte Güçlü Sesler Korosu II'nin etki değerlendirmesini yapmayı amaçlıyor. Raporun ilk bölümü, mülteci çocuklar ve gençlere yönelik müzik temelli sosyal uyum çalışmalarını gözden geçiriyor. Raporun ikinci bölümü, İKSV Alt Kat'ta başlayan ve salgın nedeniyle çevrimiçi olarak devam eden Birlikte Güçlü Sesler Korosu II projesinin vaka analizine yer veriyor. Yapılan tüm görüşmeler ve gözlemler ışığında rapor, koro çalışmasının temel fikirleri ve yaklaşımları ile çocukların gelişimsel kazanımlarına dair bulgular sunuyor.

Birlikte Güçlü Sesler Korosu II'de bulunan Türkiyeli, Suriyeli, Afganistanlı ve Faslı çocukların her birinin "korist" üst kimliğinde eşit bir şekilde buluşmaları, atölye çalışmasının sonunda dijital bir konser kaydı gerçekleştirmek için ortak bir hedefte birleşmeleri, koro şefinin çocukların güçlü yönlerine odaklanarak müzik alanında gelişimlerini desteklemesi, sivil toplum kuruluşlarının pandemi döneminde dahi çocukların atölyeye erişimlerini sağlamaları projenin başarılı olmasında büyük rol oynamıştır. Raporun son bölümünde, Birlikte Güçlü Sesler Korosu II proje örneği üzerinden, sanat yoluyla mülteci çocukların sosyal uyumunu artırmaya ve ayrımcılığı azaltmaya yönelik, çokkültürlülüğü benimsemiş programların planlanması, geliştirilmesi ve uygulanması için öneriler yer alıyor. Bu vaka analizinde sunulan verilerin, alanda çalışan ve benzer sosyal uyum projeleri geliştiren çeşitli kurum ve kişilerin bilgi birikimine katkıda bulunması hedefleniyor.

2. GİRİŞ

Kültürleşme, mülteci çocukların ev sahibi ülkenin kültürüne uyum sağlama süreci olarak tanımlanır. Uyum sağlama sürecine, çocukların yaşı, göç edilen ülkede geçirdikleri süre gibi bireysel özelliklerden çevresel deneyimlerinin niteliğine, ekonomik ve politik koşullara dek pek çok faktör etkide bulunur.^x Göçmen ve mülteci çocuklar, hem kendi öz kültürlerinin kimliğini hem de göç ettikleri ülkenin kültürel kimliğini farklı şekillerde birleştirebilir. Öz kültüre ait değerlerin tamamen kaybedilmesi ve ev sahibi ülke kültürünün benimsenmesi asimilasyon olarak tanımlanır. Çocuğun kendi öz kültüründeki belli unsurları koruyup, ev sahibi ülkenin dilini ve temel kültürel özelliklerini öğrenmesi ise entegrasyon yönelimi olarak görülür. Mülteci çocukların sağlıklı bir şekilde entegre olmaları, hem onların hem de ev sahipliği yapan toplumdaki bireylerin psikolojik, sosyal ve kültürel gelişimleri açısından büyük önem taşır.^x Göçmen ve mülteci çocukların entegrasyon yönelimleri, ev sahibi ülkelerin sosyal politika ve eğitim politikalarının başarısına da işaret eder.^{xi}

2.1. Mülteci Çocukların Uyum Süreci

Mülteci çocukların deneyimledikleri zorunlu göç süreci pek çok risk etmenini içerir. Çocuğun *göç öncesinde* savaş, çatışma, şiddet gibi travmalar, *göç sırasında* ailesinde uzun veya kısa süreli ayrılıklar hatta kayıplar yaşaması, göç yolculuğunu zor koşullar altında gerçekleştirmesi, eğitimden uzak kalması ve *göç sonrasında* ailesinin kısıtlı olanaklara sahip olması, ebeveynlerinde ruh sağlığı sorunları bulunması, dil engeli yaşaması, okulunda ve mahallesinde ayrımcılığa maruz kalması ve erken yaşta çalışmak zorunda kalması sosyal uyumu olumsuz etkileyen risk etmenleri arasında yer alır.^{xii} Göç öncesinde, göç sırasında ve sonrasında oluşabilecek bu gibi olumsuz koşullar üst üste geldiğinde, çocukların fiziksel ve psikolojik sağlıkları ile sosyal uyumları üzerinde olumsuz rol oynar.^{xiii}

Her ne kadar mülteci çocukların kaygı, depresyon, stres gibi psikolojik sorunlar yaşama riskleri yüksek olsa da,^{xiv} göç sonrasındaki olumlu koşulların mülteci çocukların uyum sürecini kolaylaştırabileceğine ve yaşanan travmaların olumsuz etkilerini azaltabileceğine dair araştırma bulguları var.^{xv} Sıcak ve duyarlı bir aile çevresi, ev sahibi ülkedeki akranlar ile kurulan arkadaşlıklar, çokkültürlülüğü ve kültüre duyarlı eğitimi benimseyen okullar, mülteci çocukların psikolojik ve sosyokültürel uyumu için koruyucu rol oynuyor.^{xvi} Yapılan araştırmalar, geleceğe dair olumlu beklentileri olan çocukların, zor ve travmatik zamanları daha kolay atlattıklarını ortaya koyuyor.^{xvii}

2.2. Gruplar Arası İlişkileri Düzenlemede Sosyal Temasın Önemi ve Koşulları

Kültürleşme sürecini etkileyen faktörler arasında, göç edilen ülkenin mültecilere bakış açısı da önemli bir yer tutuyor. Bu bağlamda, mülteci çocukların yeni yerleştikleri toplumdaki yetişkinler ve akranları tarafından kabul görmeleri sağlıklı bir entegrasyon için büyük önem taşıyor.^{xviii} Bu bulgular, psikolojideki sosyal temas kuramı ile açıklanabilir. Sosyal temas kuramına göre, azınlık ve çoğunluk grupları arasında sosyal etkileşimin artması, azınlık gruba yönelik olumsuz önyargıların azalmasına ve olumlu tutumların artmasına katkıda bulunur.^{xix} Önyargıların kırılması, gruplar arası kaygının azalmasına ve bireylerin kültürel farklılıklara

karşı empati geliştirmesine bağlı olarak gerçekleşir.^{xx} Dolayısıyla, mülteci çocuklar yeni yerleştikleri toplumda yerleşik akranları ile sosyal bağlar kurdukça, kültürleşme süreci sadece mülteci çocukları değil, arkadaş oldukları ev sahibi ülkenin çocuklarını da kapsar.

Ancak sosyal temas kuramı, mülteci ve ev sahibi ülkenin çocukları arasındaki etkileşimin ön yargıları azaltabilmesi ve gruplar arası ilişkilerini olumlu yönde geliştirebilmesi için dört koşula dikkat çekiyor:^{xxi}

- Çoğunluk ve azınlık gruplardaki bireylerin eşit statüde olmaları
- Ortak hedefler belirlemeleri
- Gruplar arasında iş birliği gerektiren etkinlikler gerçekleştirilmesi
- Sürecin otoritelerce desteklenmesi

Araştırma bulguları da, farklı kimliklere sahip çocukların eşit koşullar altında ortak bir hedefi gerçekleştirmek üzere bir araya gelmeleri, katıldıkları etkinliklerde iş birliği içinde çalışma ve öğrenme fırsatına sahip olmaları ve tüm bu sürecin üst düzey bir otorite tarafından (örneğin; okul yönetimi, STK) desteklenmesi ile gruplar arası tutumların olumlu yönde değişmesinin ilişkili olduğunu göstererek bu kuramsal yaklaşımı destekliyor.^{xxii}

Son yıllarda yapılan bilimsel araştırmalar, gruplar arasında “dolaylı yoldan” temasın dahi olumlu rolünü ortaya koyuyor.^{xxiii} Bir diğer deyişle, Türkiyeli bir çocuğun mülteci akranları ile gösteriye çıkması ve bu gösterinin diğer Türkiyeli çocuklar tarafından seyredilmesi, ev sahibi ülke çocukları tarafından mülteci gruba yönelik önyargıları azaltma potansiyeline sahip.

Psikoloji alanındaki kuram ve araştırma bulguları, mülteci çocukların psikolojik iyi oluş durumunu ve sosyal uyumlarını desteklemek, ev sahibi ülkedeki yerleşik çocukların ön yargılarını kırmak ve ayrımcılığı ortadan kaldırmak için farklı grupları buluşturan etkinlikleri uygun koşullarda gerçekleştirmenin önemini vurguluyor. Mülteci çocuklar ile ev sahibi ülkenin çocuklarını bir araya getiren programların da çokkültürlü bir eğitim yaklaşımına sahip olmaları bekleniyor.

2.3. Çokkültürlü Eğitim Yaklaşımı

Mülteci çocuklar ile ev sahibi ülkenin çocuklarını bir araya getiren sosyal uyum programları “çokkültürlü” bir eğitim yaklaşımı ile planlanmalı ve uygulanmalıdır. Kültürel çeşitliliğe değer veren bu yaklaşım sosyoekonomik durum, mültecilik, kültürel azınlık olma veya engellilik statüsünden bağımsız olarak her bireyin eğitimde eşit fırsatlara sahip olmasını hedefler.^{xxiv} Çokkültürlü eğitim yaklaşımına sahip programlar, farklı dilleri konuşan, farklı kültürel veya gelişimsel özelliklere sahip çocukların birbirine toleranslı, saygılı iş birliği içinde var olmalarını geliştirmek için grup içindeki sosyal bağları güçlendirecek etkinliklere yer verir. Bu eğitim anlayışında çocukların hem kendi kültürlerini hem de gruptaki diğer çocukların kültürlerini öğrenmeleri öncelik taşır. Bu öğrenme sürecinde, bireysel veya gruplar arası farklılıkların çoğulculuğu ve kültürel zenginliği yansıttığına dair bir anlayış oluşturmak önem taşır. Çokkültürlü eğitim yaklaşımı ile çocuklar kültürel ve etnik çeşitlilik konusunda farkındalık kazanırken, ortak yönlerini öğrenme fırsatına da sahip olmalıdır.

2.4. Sanat Yolu ile Sosyal Uyumu Desteklemeye Yönelik Programlar

Sosyal uyumu artırmaya yönelik çalışmaların bir kısmında çocukların kendilerini sanat yoluyla ifade edebilecekleri programlar yer almaktadır. Ancak sanat yolu ile mülteci ve yerleşik çocukları buluşturan programların sayıca kısıtlı kaldığı görülmektedir. Oysa araştırmalar müzik, drama, resim gibi farklı sanat etkinliklerinin çocuklar için hem rahatlatıcı hem de zevkli uğraşlar olduğunu gösteriyor. Sanat etkinlikleri yoluyla, çocuklar bir yandan eğlenirken öte yandan hayal güçlerini harekete geçirirler, tüm duyularını kullanarak keşiflerde bulunur ve daha önce yapmadıkları şeyleri sanat aracılığı ile yapabilirler. Aynı zamanda, sembolik bir dil içeren sanat, iletişimdeki dil engellerinin aşılmasını kolaylaştırır ve çocuklar kendilerini içlerinden geldiği gibi ifade edebilirler. Tüm bu unsurlar göz önüne alındığında, sanatın mülteci çocuklar ile yerleşik akranları arasında teması artıran ve birbirlerini tanımalarına, arkadaşlık geliştirmelerine olanak sağlayan önemi yadsınamaz.

Müzik ve hareket temelli programlar, araştırmalara en fazla konu olan güzel sanatlar dalları arasında yer alır. Bu programlarda çocuklar bir müzik eğitimcisi ile şarkı söyleyerek, enstrüman çalarak veya hareket-dans yoluyla müziğin ritmine eşlik eder. Çocuğu rahatlatan, sakinleştiren, kimi zaman ise neşelendiren etkisinin yanı sıra, müziğin ritmi ve temposu çocuklara hareketlerini yavaşlatmak ya da hızlandırmak ve bedenlerini kontrol etmek için sayısız fırsatlar sunar. Ayrıca, müzik etkinliklerinde farklı tepkiler arasından doğru seçim yapmayı gerektiren, örneğin grupta sırası geldiğinde çocuğun el çırpma ile enstrümanını çalmak arasında bir karar vermesini gerektiren durumlar söz konusudur. Bu gibi durumlarda farklı yönergeleri zihinlerinde tutan çocukların dikkat ve hatırlama becerileri de gelişir.^{xxv}

Araştırmalar ritmik müzik, şarkı ve dans içeren etkinliklerde senkronize bir şekilde hareket eden çocukların birbirleri ile daha çok iş birliği yaptığı ve aynı şarkıları bilen çocuklar arasındaki sosyal ilişkilerin daha güçlü olduğunu ortaya koyuyor. Bu bulgular, müziğin gruba aidiyet hissinin güçlendirdiğine işaret ediyor.^{xxvi xxvii xxviii} Son olarak, müziğin psikolojik travmaların iyileşmesinde olumlu bir rol oynadığı gösteriliyor.^{xxix} Tüm bu bulgular ışığında, müzik, ritim ve hareket temelli etkinliklerin çocukların sadece müzikalite gelişimine değil, fiziksel, bilişsel (örneğin, dil ve dikkat), sosyal ve duygusal gelişimlerine bir bütün olarak katkıda bulunduğunu söylemek mümkün.

Sosyal uyum çalışmalarında müziği bir etkileşim aracı olarak kullanan örnek programlar bulunuyor. Bu programlar, müziği bir eğitim alanı olarak görmenin ötesinde, bir eğitim aracı olarak kullanarak göçmen ve mülteci çocukların kültürleşme sürecini kolaylaştırmayı hedefliyor. Hem mülteci hem de yerleşik çocukları buluşturan kapsayıcı eğitimlerin yanı sıra sadece göçmen çocuklara yönelik programlar da mevcuttur.

Mevcut çalışmalar, müzik temelli sanat etkinliklerinin kültürleşme sürecinde göçmen ve mülteci çocuklar için kritik olan dil edinimini kolaylaştırıcı rolüne işaret etmektedir. Örneğin; Almanya'da yapılan bir çalışmada, 4-6 yaş arasında olan göçmen çocuklar müzik, spor ve dil eğitimi programlarından birine rastgele atanıyor. Her grup haftada 3 defa 20 dakika olmak üzere 14 hafta boyunca çalışmalarını yürütüyor. Şarkı, ritim ve perküsyon etkinliklerini içeren müzik programına katılan çocukların dil eğitimi programına katılan çocuklara benzer bir fonolojik farkındalık becerisi kazandıkları görülmüştür.^{xxx} Fonolojik farkındalık olarak bilinen sesleri tanıma ve ayırt edebilme becerisi, çocukların okuryazarlık becerisine temel oluşturur ve okul başarısına katkıda bulunur. Bu çalışmanın bulguları, göçmen çocukların okul başarısı için kritik olan bu okuryazarlık becerisini müzik yolu ile edinebileceklerine işaret ediyor.

Almanya’da uygulanan “*Her Çocuk İçin Bir Enstrüman*” (Jedem Kind ein Instrument-JeKi) isimli program ise, 7-11 yaş aralığında olan ve Türkiye, Rusya, Ukrayna, Polonya gibi ülkelerden gelen göçmen çocukları aynı okulda okuyan Alman akranları ile yaklaşık 2 sene boyunca bir araya getirmiş. Program etkisine yönelik araştırma bulguları, programa katılan göçmen çocukların katılmayan akranlarına kıyasla okuldaki arkadaşlık ilişkilerini daha olumlu algıladıklarına ve sosyal uyumlarının daha iyi olduğuna işaret ediyor.^{xxxii}

Avustralya’da oyun parklarında gözleme dayalı olarak yürütülmüş bir çalışma, ev sahibi ülkenin dilini bilmeyen göçmen çocukların melodik ancak belli bir anlamı olmayan kelimeler (örneğin, Ole, Mella gibi) içeren ve bu kelimelerin belli hareketler ile eşleştiği oyunlara daha çok katıldıklarına işaret ediyor. Bu bulgular, göç edilen ülkenin dilini henüz bilmesede dahi, göçmen veya mülteci çocukların ev sahibi topluluğun çocukları ile bu gibi oyunlarla sosyal bağlar kurabileceğine işaret ediyor.^{xxxiii}

Müziğin farklı dil, kültür ve yaşam koşullarına sahip çocuklar tarafından kolektif olarak paylaşılan ve sosyal bağlarını güçlendiren bir deneyim olabileceğine dair çarpıcı örnekleri Avustralya ve Kanada’da yürütülen koro çalışmalarında görmem mümkün. Örneğin, *Ninni Korosu* adı verilen bir proje, Avustralya’nın Melbourne şehri yakınında 10 farklı dilin konuşulduğu, çokkültürlü bir banliyö bölgesinde hayata geçirilmiş. Gruplar arası sosyal teması artırmak ve farklı kültürlerden bireyleri karşılaştırmak amacı ile planlanan bu koro yetişkinlere yönelik kurgulanmış. Kültürel belleği aktarmanın yanı sıra rahatlatan, duygusal iletişimi kolaylaştıran özellikleri dolayısı ile koronun repertuarı ninnilerden oluşuyor. Repertuarın farklı kültürlerdeki ninnilerden oluşmasının bir diğer nedeni de yetişkin katılımcıları ebeveyn üst kimliğinde buluşturmak.

Kanada’da bulunan *Nai Kids* isimli koro da; bir yerleşim örgütünün çalışanları, göçmen Arap ve yerleşik Kanadalı müzisyenler ile sanat kurum yöneticilerinin gönüllü çabaları ile kurulmuş. Bu koro öncelikli olarak Kanada’ya göç eden ailelerin çocuklarına ilk geçiş döneminde anlamlı faaliyetler sunmayı amaçlıyor. Kamusal fayda sağlayan projeleri fonlayan kuruluşlardan aldığı maddi destek ile resmi bir kimliğe kavuşan koro, Kanada’nın üç farklı bölgesinde ücretsiz eğitimler veriyor (<https://www.naikids.com>). Yaşları 5 ile 17 arasında değişen ve Suriye ile Afrika’dan gelen mülteci çocukların sosyal uyum sürecini kolaylaştırmayı hedefleyen koronun yarattığı dönüşüm etnografik bir yaklaşım ile inceleniyor. Etkinlikler esnasında çocukların etkileşimleri gözlemleniyor, ses kayıtları alınıyor, çocukların çizim ve hikâye anlatımları inceleniyor ve grup söyleşileri yapılıyor. Çocuklar ve gençlere göre, müzik yolu ile bir arada çalışmak, iş birliği geliştirmek ve fikirlerini çokkültürlü bir ortamda ifade edebilmek koronun sağladığı en önemli kazanımlar arasında yer alıyor. Koronun repertuarında çocukların aşına oldukları kendi dillerindeki şarkıların yanı sıra İngilizce ve Fransızca şarkılar da bulunuyor. Şarkıların seçiminde korodaki gençlerin tercihlerine ve seyircilerin eşlik edebileceği şarkılara öncelik veriliyor. Müzik eğitmenleri, katılımcı çocuk ve gençlerin kendi kültürel mirasını yansıtan müzik enstrümanlarına da koro eğitiminde yer veriyorlar. Bu sayede çocukların hem kendi kültürel kimliklerine sahip çıkmaları hem de farklı kültürleri müzik aracılığı ile tanımaları amaçlanıyor.^{xxxiii}

3. METODOLOJİ

Şubat-Ekim 2020 tarihleri arasında yürütülen Birlikte Güçlü Sesler Korosu II uzun soluklu bir sanat atölyesi projesiydi. Bu atölyenin etki değerlendirmesi için veriler ağırlıklı olarak derinlemesine görüşme yöntemi ile toplandı. Açık uçlu soruları içeren bu derinlemesine görüşmeler, araştırma süresince bilgilerin, isteklerin, değerlerin ve fikirlerin ayrıntılı bir şekilde aktarılabilmesini ve duyguların yansıtılabilmesini sağladı. Bu çalışmanın doğrudan alıntılarla oluşturulan nitel veriler içermesi, araştırmacının kendi sözcüklerinden çok araştırılanın ifadesindeki asıl anlamı kavrayabilme olanağını sunmayı hedefliyor.^{xxxiv}

Vaka analizi için:

- i. Koro şefi, 16 mülteci ve Türkiyeli koro katılımcısı çocuk ve 9 anne ile bireysel veya odak grup görüşmeleri yapıldı. Bu görüşmelerle koro çalışmasındaki deneyimlerin ve çocukların kazanımlarının belirlenmesi hedeflendi.
- ii. Mülteci çocukların koro çalışmalarına erişebilmeleri ve düzenli katılım gösterebilmeleri için kritik rol oynayan 3 farklı STK yetkilisi ile bireysel görüşmeler yapıldı.
- iii. İKSV Alt Kat ekibi ile atölye süreci değerlendirildi.

Çevrimiçi olarak toplam 24 görüşme yapıldı. Görüşmelerin deşifre sürecinden sonra tüm verilerin ayrıntılı, dikkatli ve tekrarlı okumadan geçmesinden sonra katılımcıların konuşma içeriklerinden çıkan ana temalar belirlendi. Bu projede nitel verinin analizi için verileri saklamayı, düzenlemeyi, kodlamayı, verileri geri çağırma ve birleştirmeyi kolaylaştıran MAXQDA isimli yazılım programı kullanıldı.

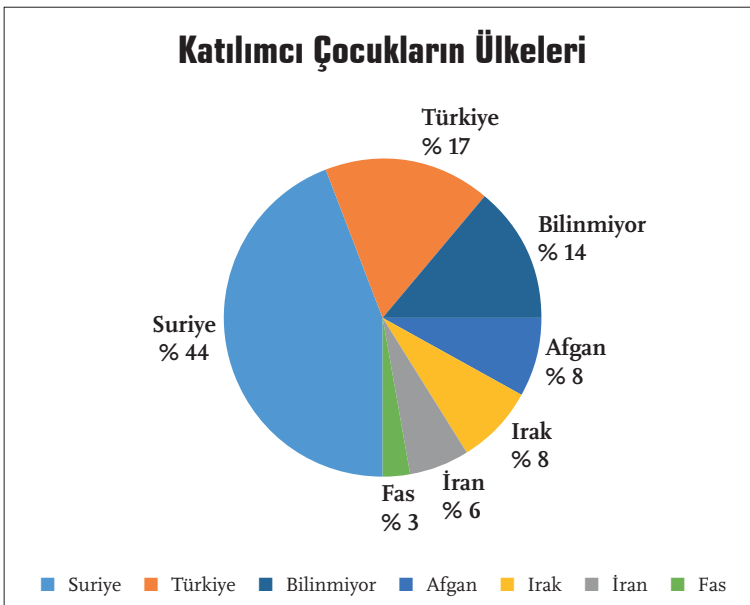
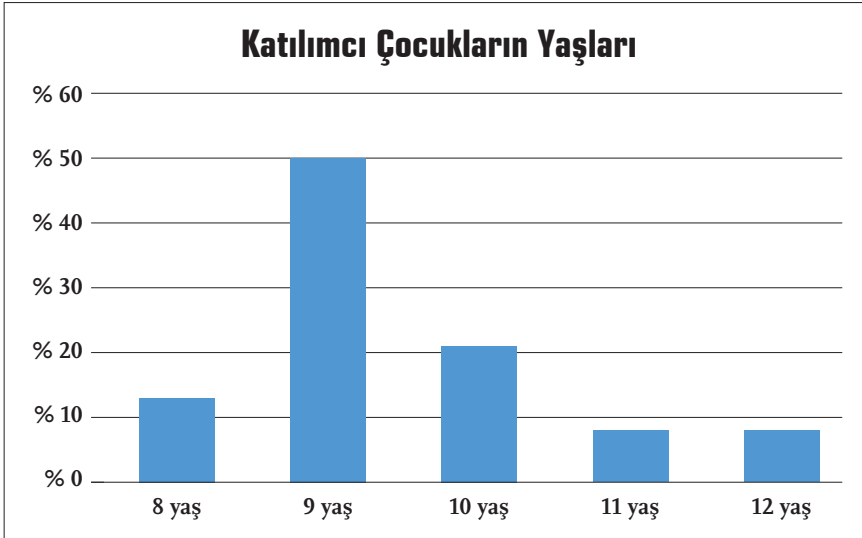
Derinlemesine görüşmelerin yanı sıra, koro atölyesine başlarken doldurdukları kısa bir anket ile çocukların demografik bilgilerine, kültür ve sanat etkinliklerine erişimlerine ve sosyal uyumlarına dair veri toplandı. Son olarak, çocukların salgın döneminde koro çalışma sürecini nasıl deneyimledikleri çevrimiçi provalarda gözlemlendi.

4. VAKA ANALİZİ: Birlikte Güçlü Sesler Korusu II

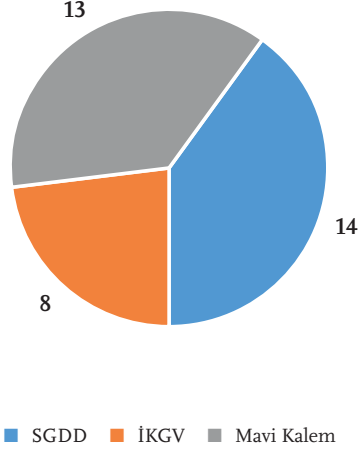
4.1. Anket Verilerine Dayalı Çocuklara İlişkin Bilgiler

Birlikte Güçlü Sesler Korusu II çalışmaları, 2020 Şubat ayında İKSV Alt Kat'ta 36 çocuk ile başladı. Çalışmanın ilk haftasında çocuklardan kısa bir anket doldurmaları istendi. Bu anketi dolduran 24 çocukta toplanan verilere göre, koroya katılan çocukların yaşları 8 ile 12 arasında değişiyordu. Çocukların %44'ü doğum yerini Suriye, %17'si Türkiye, % 8'i Irak, % 6'sı İran olarak bildirmişti. Koroda görece az sayıda Afganistan, Fas, Irak ve İran doğumlu çocuk da bulunuyordu.

Koro çalışmasına Mavi Kalem Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği'nden 13 çocuk, Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği'nden 13 çocuk ve İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı'ndan 8 çocuk katıldı. Koroya katılan çocuklar, Tarlabası, Beyoğlu, Fatih, Balat, İsmailağa, Kurtuluş, Taksim ilçelerinde yaşıyordu.

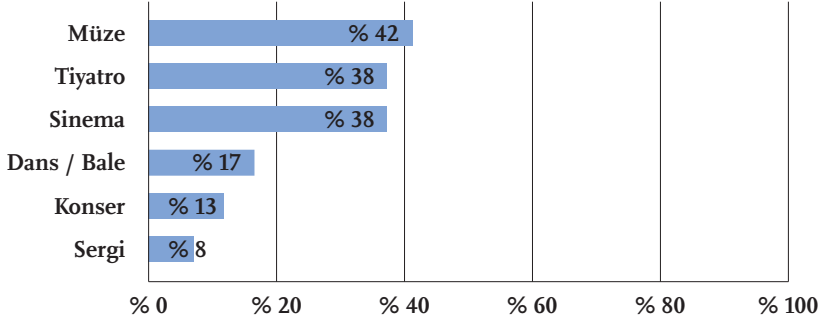
Katılımcı Çocukların Kurumları

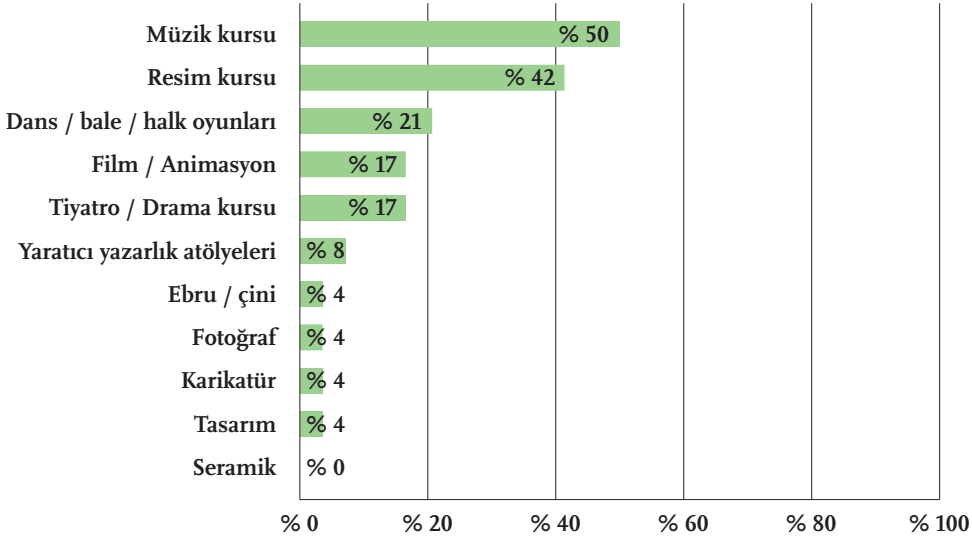
Anketi dolduran 24 çocuğun izleyici olarak kültür-sanat etkinliklerine erişim oranları incelendi. Toplanan verilere göre, çocukların % 42'si müzeye, % 38'i ise sinema ve tiyatroya gitmişti. Sergi, konser veya dans gösterileri daha az sayıda çocuğun izleyici olarak yer aldığı sanat etkinlikleri arasında yer alıyordu.

Anketi dolduran 24 çocuğun aktif katılımcı olarak kültür-sanat etkinliklerine erişim oranları da öğrenildi. Toplanan verilere göre, çocukların % 50'si daha önce bir müzik kursuna, % 42'si bir resim kursuna katılmıştı. Üçüncü sırada, dans/bale/halk oyunları kursları yer alıyordu.

İzleyici olarak gittiğiniz aktivite?

Katılımcısı olduğunuz aktivite?

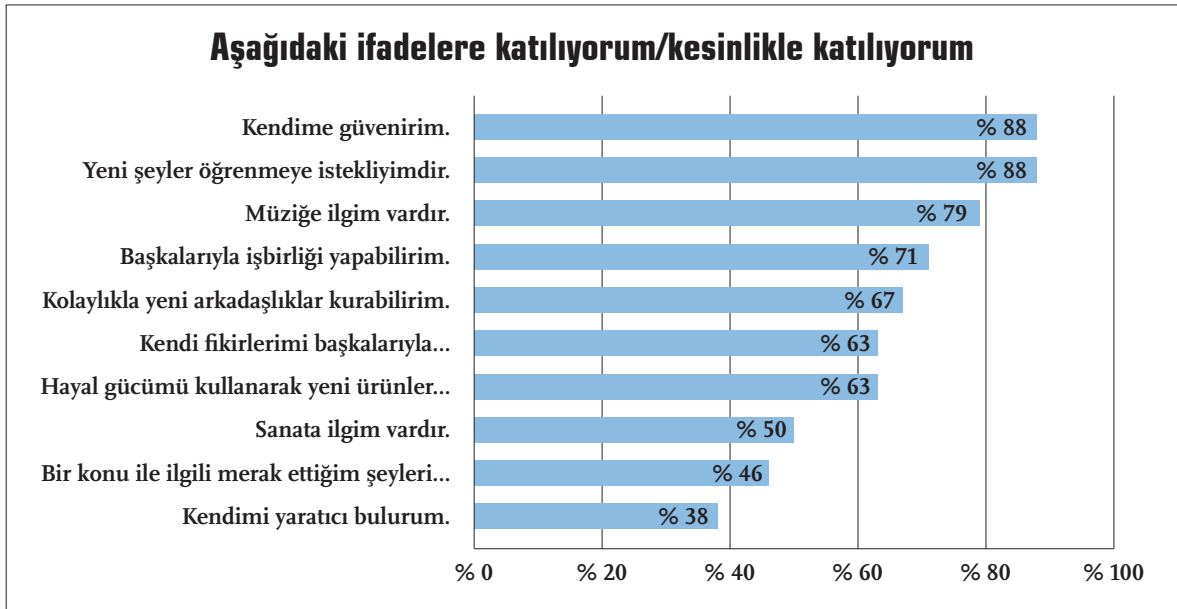

Son olarak, çocukların kendilerini nasıl algıladıklarına ilişkin 10 soru soruldu ve her bir soruyu 5'li bir ölçek üzerinden değerlendirmeleri istendi (1= Hiç katılmıyorum, 2 =Katılmıyorum, 3= Kısmen Katılıyorum, 4 = Katılıyorum, 5 = Kesinlikle Katılıyorum).

Aşağıdaki grafikte, bu sorulara *Katılıyorum* veya *Kesinlikle Katılıyorum* cevabını veren çocukların yüzdeleri görülebilir.

Buna göre, çocukların % 88'i kendisine güvendiği ve yeni şeyler öğrenmeye istekli olduğu, % 79'u müziğe ilgili olduğu, % 71'i iş birliğine yatkın olduğu, % 67'si kolaylıkla yeni arkadaşlıklar kurabildiği, % 63'ü kendi fikirlerini başkalarıyla paylaşabildiği ve hayal gücünü kullanarak yeni şeyler yaratabildiği, % 50'si sanata ilgi duyduğu ve % 38'i kendini genel olarak yaratıcı bulduğu cevabını verdi.

Bu bulgular, ortalama 5-6 yıldır Türkiye'de yaşamakta olan bu mülteci çocukların yaklaşık yarısının kültür ve sanatla ilgili etkinliklere katıldığını, sosyal uyum açısından ise kendi beyanlarına dayalı olarak çok belirgin sorunlar yaşamadıklarını gösteriyor.

4.2. Koroyu Planlama ve Yürütme Aşamaları

Müziğin evrensel dili aracılığıyla çocukların yaşamlarına dokunabilecek ve sosyal uyumlarını güçlendirecek iki koro projesi, İKSV Alt Kat ve İstanbul Müzik Festivali ekipleri tarafından, Müzik Festivali'nin önceki direktörü ve İKSV Genel Müdür Yardımcısı Dr. Yeşim Gürer Oymak'ın danışmanlığında planlandı. Bu koro projelerinin ilki, El Sistema bünyesindeki Beyaz Eller Korosu'ndan ilham alınarak Şubat-Haziran 2019 tarihleri arasında hayata geçirilen Birlikte Güçlü Sesler Korosu I'dir. Görme ve işitme engelli çocuklar ile Barış İçin Müzik Vakfı Gençlik Korosu'ndan katılımcıların bir arada şarkılar söyledikleri bu koro, kapsayıcı eğitime örnek bir uygulama olmuştu. İkinci koro projesi olan Birlikte Güçlü Sesler Korosu II, İKSV'nin yaklaşık beş senedir UNHCR'la devam eden iş birliğini¹ takiben, birçok İKSV etkinliğine mülteci katılımının sağlanmasından ilham alınarak tasarlandı ve 2020 Şubat-Ekim ayları arasında hayata geçirildi.

Sanat çalışmalarının çocuklar arasındaki iletişimi ve sosyal uyumu güçlendirdiğini gösteren araştırmalar ışığında, Birlikte Güçlü Sesler Korosu II projesiyle, Suriye, Afganistan, Irak ve Fas'tan Türkiye'ye yerleşmiş ailelerin çocuklarına ulaşıldı. Koro, mülteci ve Türkiyeli çocukları müziğin evrensel dili aracılığıyla bir araya getirmek ve sosyal uyumlarını güçlendirmeyi amaçlıyordu. Çocukların şarkılar aracılığıyla kendilerini ifade edebilmeleri ve daha iyi iletişim kurabilmelerini sağlamanın yanı sıra bu proje, çocukların bir gruba aidiyet duygusunu geliştirmeyi, sosyal becerilerini arttırmayı ve yeni arkadaşlıklar kurmalarını da hedefliyordu. Bu sayede Birlikte Güçlü Sesler Korosu II, katılımcılara içinde buldukları toplumla iletişimlerinin artması ve gruplararası temasın güçlendirilmesi için bir fırsat sunuyordu.

Proje, İKSV Alt Kat ekibi, UNHCR ve UNHCR'in üç yerel partneri; Mavi Kalem Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği ile İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı ve koro şefi Zeynep Eren Kovankaya'nın katkıları ile gerçekleşti:

- *İKSV Alt Kat ekibi*, projeyi tasarlamak, uygun partner, uzman ve destekçileri bir araya getirmek, İstanbul Müzik Festivali ekibiyle birlikte koro çalışmasının müzikal ve pedagojik anlamda uygun şekilde, gerekli yetkinliklere sahip bir koro şefi tarafından gerçekleştirilmesini sağlamak, projenin akademik takibi için üniversite iş birliği kurmak, fiziksel ve çevrimiçi provaları organize etmek ve konser fırsatları yaratmak yoluyla projenin belirlenen dönem içinde uygulanmasını sağladı.
- *UNHCR*, maddi imkânları kısıtlı ancak sanatsal aktivitelere katılmaya istekli mülteci çocuklara ulaşmak, projede yer alacak çevirmen ve gönüllüleri sağlamak, salgın döneminde çocukların çalışmalara erişimini artırmak için tablet ve internet paketi sağlama konusunda destek verdi.

¹ 2016 yılında 23. İstanbul Caz Festivali'nin açılış konseri olan Damon Albarn ve Suriyeli Müzisyenler Orkestrası konserinde 300'e yakın mültecinin ağırlanmasıyla başlayan İKSV-UNHCR iş birliği, 2021'e dek İstanbul Bienali, İstanbul Tasarım Bienali ve İstanbul Caz Festivali programları kapsamında çeşitli atölyeler, rehberli turlar, konserler ve etkinliklerle devam etti. İstanbul Bienali ve İKSV Alt Kat bünyesinde mülteci çocukların katılımıyla pek çok atölye çalışması gerçekleştirilirken, 2017-2019 yılları arasında İKSV tarafından yayımlanan çocuk kitapları Türkçe ve İngilizcenin yanı sıra Arapça da yayımlanarak mülteci çocukların ve ailelerinin erişimine sunuldu. İKSV Kültür Politikaları Çalışmaları kapsamında, Temmuz 2018'de Dr. Feyzi Baban ve Dr. Kim Rygiel tarafından kaleme alan "Birlikte Yaşamak: Kültürel Çoğulculuğu Sanat Yoluyla Geliştirmek" başlıklı rapor yayımlandı. Rapor, mülteci ve göçmenlerle yerel nüfusun uzun vadede birlikte yaşamasını kolaylaştırmada kültür-sanatın rolüne odaklanıyor: <https://www.iksv.org/tr/raporlar/birlikte-yasamak-kulturel-cogulculugu-sanat-yoluyla-gelistirmek>.

- Koro Şefi Zeynep Eren Kovankaya, çocukların koro eğitimi ile ilgilenirken, UNHCR'in üç yerel partneri, Mavi Kalem Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği ve İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı sorumluları da aileleri projeye davet edip düzenli takipleriyle çalışmanın devamlılığını sağlamanın yanı sıra Eylül ayında İŐveç İstanbul Başkonsolosluğu bahçesinde yapılan konser öncesi provalarda ailelere ve çocuklara eşlik ettiler.

İKSV Alt Kat'ın mekânsal kapasitesi doğrultusunda koro yaklaşık 36 çocuk ile Şubat 2020'de ilk çalışmalarına başladı. Ancak salgın nedeniyle çevrimiçi çalışmaya döndükdten sonra, kimi çocuklar teknik yetersizlikten, kimisi ilgisini çekmediği için veya görüntülü çalışmalara uyum sağlayamadığı için korodan ayrıldı ve proje yukarıda bahsedilen kapsamlı destek sayesinde 22 çocuk ile tamamlandı. Salgın koŐullarından dolayı çalışmalarını altı ay boyunca haftada bir çevrimiçi olarak sürdüren koro, 48. İstanbul Müzik Festivali programında çevrimiçi bir konserle yer aldı.

Proje sonunda pandemiyle ilgili tedbirlere uyularak İKSV Alt Kat'ta çocukların bireysel ses kayıtları alındı ve toplanan ses kayıtları stüdyoda birleŐtirildi. Film görüntüleri ise İŐveç İstanbul Başkonsolosluğu bahçesinde çekildi. Koroya katılan çocuklar, bu özel konseri ücretsiz olarak İKSV YouTube sayfası üzerinden aileleri ve arkadaşlarıyla paylaşma fırsatını yakaladılar. KONSERE ERİŞİM ADRESİ: <https://www.youtube.com/watch?v=DJGnrUgtqbg>

4.3. Koro Şefi ile Yapılan Görüşme

İstanbul Teknik Üniversitesi Müzik İleri Araştırma Merkezi'nde müzik teorisi üzerine eğitim alan Zeynep Eren Kovankaya, koro Őefliđi eğitimini BahçeŐehir Üniversitesinde üç yıl boyunca devam ettiği koro Őefliđi sertifika programında tamamladı. Boğaziçi Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde öğrenim gördüğu yıllarda üniversitenin müzik korosu Şefliğini yapan Kovankaya, kendi kurduğu Folya isimli koroda Őeflik deneyimini sürdürdü.

Zeynep Eren Kovankaya, çocuklarla çalışmaya 2014 yılında Antalya Piyano Festivali'nde dezavantajlı bölgelerden gelen küçük çocuklara müzik öğrettiği bir proje ile başladı. 2018 yılından beri TED İstanbul Koleji'nde koro öğretmeni ve piyano öğretmeni olarak çalışıyor. Şef Zeynep Eren Kovankaya, Şubat-Haziran 2019 tarihleri arasında İKSV Alt Kat'ın ilk koro projesi olan, Birlikte Güçlü Sesler Korosu I'de, işaret dili danışman ve eğitimcileri Buket Ela Demirel ve İpek AktaŐlı ile birlikte görev aldı. Avrupa Korolar Federasyonu'nun yayımladığı "*Collective Speaking*" isimli mülteci korolarla çalışma yöntemlerine ilişkin eserin Türkçe çevirisini yaptığını da belirten koro Şefi, bu çeviri sayesinde öğrendiği tüm çalışma yöntemleri ve teoriyi *Birlikte Güçlü Sesler Korosu II* ile ilk defa uygulama fırsatı bulduğunu söylüyor.

Koro Şefi, Şubat ayında İKSV Alt Kat'ta başlayan ancak bir ay kadar sonra sınırdaki mülteci hareketliliği dolayısıyla duraksayan, Mart ayında ise COVID-19 salgını ile tamamen duran çalışmaların Nisan ayında çevrimiçi olarak başlamasından dijital bir konser vermeye dek uzanan dönemi hem kendi hem de çocuklar için "*gayretli bir süreç*" olarak tanımlıyor. Koroya katılan çocukların çok gayret ettiklerini ve kendisinin de çocuklara elinden geldiğince, tüm şartlara rağmen yardımcı olmaya çalıştığını paylaşıyor.

Koro şefi, müzik seviyesi birbirinden çok farklı çocuklarla bir arada çalıştığını, korodaki bazı çocukların sesi çok iyiyken, bazı çocukların kulağının henüz gelişmekte olduğunu ve istedikleri sesleri çıkaramadıklarını dile getirdi. Çocukların gelişimi için, tüm çevrimiçi çalışmalarda hepsini teker teker dinlemeye çalıştığını belirtti. Koro şefi, kulağı gelişmemiş olsa bile çocukların coşkulu bir şekilde şarkı söylemelerini önemli bir adım olarak görüyor. Öte yandan, kimi çocukların tüm parçaları hızlıca ezberlediğini ve her ne kadar koro felsefesi ile uyumlu olmasa dahi, bu çocuklar için daha bireysel yaklaşım gösterdiğini, böylece bir arada durabilmeyi başardıklarını paylaştı.

Koroda dil bariyeri olan çok az çocuk bulunduğunu ve koroda iken esas dilin müzik dili olduğunu vurgulayan koro şefi, dil sorunu yaşanması durumunda, ilk bir buçuk ay tercüman ile temel kavramları öğretip daha sonra tercüman ile daha seyrek bir şekilde çalışılabileceğini düşünüyor. Zeynep Eren Kovankaya, bir tercüman varken, bir buçuk saatlik bir çalışmayı aslında 45 dakika gibi düşünmek gerektiğinin de altını çiziyor. Zoom uygulaması ile çalışırken, yazılar ekranda ve müzik ise arkada olduğu için dil bariyerinin daha kolay aşıldığını tahmin ediyor.

Koro şefi, repertuarın seçiminde *“kolay sözler, kolay melodi ve koreografi”* kriterlerini göz önünde bulundurarak şarkıları belirliyor. Koro şefine göre, “Epoi Tai Tai” isimli şarkının çocuklar arasında favori olmasının en önemli nedeni sözlerinin çok kolay, hareketlerinin de çok eğlenceli olması ve her seferinde başa dönüp adeta bir çember etkisi yaratması. Tüm bu özelliklerinden dolayı, çocukların “Ben bu şarkıyı söyleyebiliyorum” hissini yaşayarak çok mutlu olduklarını gözlemliyor.

Öte yanda, koro şefi, melodik olarak biraz daha zorlayıcı şarkıların da repertuvarında dengeli bir şekilde yer almasının önemini *“çocukları zorlamazsak o zaman canları çabuk sıkılabiliyor”* diyerek açıklıyor. Son olarak, koroda epeyce Türkçe konuşabilen çocuk olduğu için birkaç tane Türkçe şarkı da ekleyerek (Oynar Mısın Benimle ve Tebessüm) Türkiye’deki seyirciyi yakalamayı amaçladığını belirten Zeynep Eren Kovankaya, Tebessüm isimli şarkının koreografisini çocukların çok sevdiğini dile getiriyor. Son iki fiziksel provanın yapıldığı İsveç İstanbul Başkonsolosluğu’ndaki heyecanı çevrimiçi çalışmalar esnasında yakalayamadıklarına, ancak çevrimiçi çalışmaların konser öncesi yaptıkları provalara bir zemin hazırlandığına inanıyor. *“Tamam gün gelecek yapacağım dediler ve İsveç Konsolosluğu’nda çok mutlu oldular. Dolayısıyla geleceğe yatırım yapmış olduk aslında, güzel oldu o anlamda.”*

Son olarak, koro şefi sözlerle koreografiyi olabildiğince bağdaşık tutmanın önemine değinerek, bu sayede çocukların sözleri ezberlemelerinin daha kolay olduğuna dikkat çekiyor. Türkçeyi konuşabilen ama okuyamayan bazı çocukların sıkıntı yaşadıklarından bahseden koro şefi, şarkıları duyarak ezberlemeleri için tüm çocuklara ses kaydı veya YouTube’den video gönderdiğini bildirdi.

Koro şefi, gruptaki çocukların kendilerini güvende hissetmeleri için çocuklara karşı hep dürüst olmanın altını çiziyor. Çocuklara yapamadıkları zaman bunun bir hata değil, tam tersine iyi bir şey olduğunu ve eksiklerini görerek gelişebileceklerini anlattığında çocukların rahatladıklarını dile getiriyor. Koro şefi çocukları her zaman teker teker dinlemeye çalıştığını ve kendilerini ifade etmeleri için fırsatlar verdiğini de ekledi. *“Çünkü eğer kendisi bir alan görebilirse, kendisini ifade edebildiği o perdede yansır, zaten evinde gibi hissedecektir. Orası bir topluluk ben buraya aitim diye hissedecektir. Bunlara dikkat ettim hep.”*

Zeynep Eren Kovankaya’ya göre, çevrimiçi çalışma yapmanın en zor yanlarından biri çocukların fiziksel teması yaşayamamış olması.

“Şarkı söylemek birazcık titreşim işidir. Yanımdaki insanın sesi benim bedenimde titrer, benim sesim onun bedeninde titrer. Bu rezonans aslında önemlidir.”

Bunun yanı sıra, koroyu sosyalleşilen bir ortam olarak tanımlayan şef, çocukların salgın sürecindeki çevrimiçi provalarda arkadaşlarıyla bir arada olmaya, ayakta olup birlikte şarkı söylemeye özlem duyduklarını hissettiğini dile getirdi. Son olarak, koro şefi çocukların çevrimiçi provalarda şarkıları hep tek söylemeye alıştıklarını ve aynı anda söyleyememeyi de bir diğer zorluk olarak nitelendirdi.

“Tekil ses koroda bizim işimize yaramaz. Yani on tane çocuk varsa tek çocuk gibi duyulmalı, tek bir koro sesi gibi duyulmalı. Hani B.’nin sesi A.’nın sesi ayrı ayrı duyulsun istemeyiz normalde. Ama bu da Zoomda olabilecek bir şey değildi. Zorluğu buydu.”

Çocukların kazanımlarına dair koro şefi, *“Bir parçaya başlamak ve o parçayı bitirmek ne demek öğrenmiş oldular”* diyerek, kimi zaman zorlansalar ya da sıkılsalar da, çocukların bir şarkıyı en güzel şekilde söyleme sürecini yaşadıklarını belirtiyor. Bunun yanı sıra, çocukların yeri geldiğinde bekleme, melodiye göre hızlanma veya yavaşlama gibi beceriler kazandıklarını da ekliyor. Üçüncü olarak, çocukların özgüvenlerinin geliştiğini, kameralarını hiç kapamadan, birbirlerine ekranda bakarak şarkıları zaman içinde daha rahat söylediklerini fark ettiğini dile getiriyor.

Son olarak, koro şefi bu gibi çalışmalarda hedef odaklı gitmenin önemini vurguluyor. Konser gibi bir hedefe yönelik çalışmanın çocukları motive ettiğini, ancak salgın başlayınca çocukların kendilerine koydukları hedefin kaybolacağından endişe duyduklarını belirtiyor. Temmuz ayında dijital bir konser vereceklerini öğrenince çocukların tekrar çok motive olduklarını belirten koro şefi, *“sanki tamamlandıklarını hissettiler”* diyerek çocukların duygularını yansıtıyor. Koro şefi Zeynep Eren Kovankaya, *“Bir çocuğa yol gösterdikten sonra o yolu kesersek, çocuk nereye gideceğini bulamaz, daha küçükler ve deneyimsizler. Yol göstermeye devam etmemiz lazım. İmkânlar el verdiğince yapmalıyız”* diyerek koro çalışmalarının sürdürülebilir olmasının önemine değiniyor.

4.4. Katılımcı Çocukların Ebeveynleri ile Yapılan Görüşmeler

Değerlendirme sürecinde, altı anne ile bireysel görüşme ve Farsça konuşan üç anne ile grup görüşmesi gerçekleştirildi. Arapça ve Farsça konuşan anneler ile yapılan görüşmeler tercüman aracılığıyla yapıldı.

Üç Türkiyeli anneden biri göç hikâyesi olmadığını ve İstanbul’da yaşadıklarını, diğer iki anne ise Mardin’den İstanbul’a yaklaşık 15 sene önce göç ettiklerini ve çocuklarının İstanbul’da doğduğunu belirttiler.

Arapça konuşan annelerden ikisi Suriye’den, biri ise Fas’tan göç ettiklerini dile getirdi. Suriye göçmeni annelerden ilki Türkiye’ye geldiklerinde çocuğunun 3 yaşında olduğunu, ikinci anne ise çocuğunun 4 yaşında olduğunu bildirdi. Her iki anne de, çocuklarının Türkçeyi iyi konuştuğunu ve okulda başarılı olduğunu ekledi. Fas göçmeni anne ise son 2 senedir Türkiye’de yaşadıklarını belirtti.

Farsça konuşan annelerden ikisi İran'dan, biri ise Afganistan'dan göç etmişti. Son altı senedir Türkiye'de yaşayan İran göçmeni annelerden ilki Türkiye'ye geldiklerinde çocuğunun 4 yaşında olduğunu, ikinci anne ise çocuğunun 2 yaşında olduğunu belirtti. Afganistan göçmeni anne ise son 5 senedir Türkiye'de yaşadıklarını ve kızının Afganistan'da doğduğunu, 7 yaşındayken Türkiye'ye göç ettiklerini söyledi.

Suriye ve Fas'tan göç eden anneler çocukların kültür-sanat etkinliklerine erişiminin SGDD-ASAM'daki etkinlikler ve okuldaki müzik dersleri ile sınırlı olduğunu belirtirken, Farsça konuşan anneler çocuklarının sanata çok ilgi duyduğunu, okuldaki müzik derslerinde başarı gösterdiklerini ve YouTube üzerinden evde enstrüman çalmayı öğrendiklerini söylediler.

Annelerin çoğunluğu, Birlikte Güçlü Sesler Korosu II'yi STK'lar aracılığı ile öğrendiklerini ve STK ofislerindeki proje sorumlularının proje hakkında bilgi verdikten sonra çocukları koro çalışmasına davet ettiklerini dile getirdi. Üç anne ise, koro çalışmasını İKSV Alt Kat ekibinden öğrenmişti.

Çocuklarını koro çalışmasına kaydederken ne bekledikleri sorulduğunda, hem Türkiyeli hem de göçmen aileler tarafından en sık bildirilen neden, **çocukların yeni bir çevrede yeni deneyimler edinmesi ve yeni arkadaşlıklar edinmesi** oldu. Çocuğunun müziğe ilgi ve merakını fark eden aileler **nitelikli bir müzik eğitimi** beklentilerini de dile getirirken, üçüncü sırada koro etkinliklerinin **eğlenceli olacağı** beklentisi yer aldı. Çocuğu içinde yaşadıkları mahalledeki risklerden korumak ya da içine kapanık olarak tanımlanan çocuğun özgüvenini artırmak daha az dile getirilen nedenler arasındaydı.

“Benim beğendiğim noktalar şudur. İlk önce işte evden çıkacak, yani bu süreçte evden çıkması, yeni arkadaşlarla tanışması ve zaten müziği sevdiği için de onun için iyi bir şey olacağını düşünüyorum.”

“Bence müzik ortak bir dildir, çeviriye ihtiyacı yoktur ve dünyadaki tüm insanlar müziği çeviriye gerek kalmadan anlayabilir. Bir de işte bizim durumumuzda, yabancı bir ülkede bir grup oluşuyor farklı ülkelerden gelen çocuklardan. Hepsi birlikte, ortak dille bir şarkı söyleyeceklerdi. Bu beni çok heyecanlandırdı. Aynı dili konuşmayan ama aynı şarkıyı birlikte söylemeleri çok ilginç geliyordu.”

Annelerin yaklaşık dörtte biri, yazın memlekete gittikleri için ve internet sorunları olduğu için çocuklarının koro çalışmalarına düzensiz katıldığını açıkladı. Annelerin çoğu, çocuklarının çok büyük istek, ilgi ve merakla yaklaşık 6 ay boyunca koro çalışmasına düzenli olarak katıldıklarını, COVID-19 salgını başladıktan sonra bu ilginin azalmadığını, hatta yaklaşık 1.5-2 ay kadar ara verdikten sonra tekrar başlayınca çocuklarının çok sevindiğini dile getirdi. Düzenli katılan çocukların anneleri, sadece 1-2 defa bir seyahat veya bir hastalık nedeniyle ya da telefon/internet bağlantısı gibi teknik sorunlar yaşadıkları için çocuklarının dersi kaçırdıklarını belirtti. STK'lardaki personelin koro saati öncesi telefonla veya mesaj göndererek hatırlatmalar yaptıklarını da eklediler.

STK ve İKSV Alt Kat sorumlularının gösterdiği yakın ilginin, çocukların düzenli ve zamanında katılımında önemli bir rol oynadığı görülüyor. Ancak, çocukların bu programa ilgi göstermelerinde ve her bir dersi merakla beklemelelerinde koro şefinin çocuklarla kurduğu ilişki ve öğretme pedagojisinin etkinliği kuşkusuz yadsınamaz. Tüm anneler, çocukların koro şefini çok sevdiği ve koro çalışmalarında çok güzel zaman geçirdikleri konusunda hemfikirler. Özellikle de çocuğu Zoom üzerinden koro çalışmasına katılırken aynı odada çocuğunu seyreden anneler, koro şefinin çocuklar ile iletişim kurmada ve onların dikkatini çalışma üzerinde tutabilmede çok başarılı olduğunu dile getirdiler. Ayrıca, çok iyi Türkçe bilmeyen çocuklara koro şefinin gerekli yardımı verebildiğini, gerektiğinde sabırla tekrar tekrar onlara zor gelen yerleri çalıştırdığını bildirdiler.

“Kızım Eren öğretmene çok hayran oldu. Hani ilk başta hiç tahmin edeceğimiz bir şey değildi bu, fakat çok büyük bir hızla öğretmenine bağlandı. Dolayısıyla, korosunu hiç aksatmak istemiyor.”

“Yani onların sıkılmaması ve bir saat boyunca onu dinlemeleri için ve bu gruba devam etmeleri için çok çaba gösteriyordu. Çünkü bu kolay bir şey değil. Yakından çalıştıklarında belki daha kolaydı, ama bir saat boyunca sadece görüntülü olarak bir programa katılmak, hareket etmeden dinlemek, aktif olarak katılım göstermek, çocuklar için çok zor. Bence koro şefi bu anlamda çok başarılıydı.”

“Koro şefinin çocuklarla çalışırken onların özgüvenlerini sarsmadan, kendilerini değerli hissetmesini sağlaması çok önemliydi. Ve bir saat boyunca aktif olarak derse katılmalarını böylece sağlıyordu bence.”

İnternet erişimi sorunlarına rağmen, çocuğunun koroya düzenli katılabilmesi için iki annenin aşağıda detaylandırıldığı gibi, komşuları ile iş birliği yapmaları, koronun sadece gruptaki çocuklar arasında değil, yaşadıkları çevrede gruplar arası teması artırmaya yönelik bir rol oynadığına da işaret ediyor. Örneğin, evinde internet bağlantısı olmayan bir anne çocuğunun derse girebilmesi için komşusundan internet şifresini dersten önce telefonuna girmesini rica ettiğini dile getirdi.

Bir diğer anne, Zoom dersleri başlamadan önce telefonunun bozulduğunu ve bundan dolayı oğlunun çok üzülüp ağladığını bildirdi. Türkiyeli bu anne oğluna yardımcı olmak için, Suriye göçmeni olan ve kızı Birlikte Güçlü Sesler Korosu II'ye katılan üst kat komşusuna çocukların bir arada koro çalışmasına katılmalarını teklif etmiş.

Anneler çocuklarının bu atölye için ciddi bir disiplin ile çalıştıklarını, koro şefinin STK görevlisi aracılığı ile yolladığı ses ve video kayıtlarını düzenli dinleyip alıştırma yaptıklarını, hatta hem şarkıları hem de öğrendikleri koreografileri kardeşlerine öğrettiklerini, evde birlikte şarkı söyleyip dans ettiklerini dile getirdiler.

Koro çalışması süresince ailelerin zorlandıkları konular:

- Telefonun bozulması ve internet bağlantısındaki sıkıntılar gibi teknik sorunlar
- Evdeki diğer çocukların EBA'daki okul dersleriyle koronun aynı saate denk gelmesi
- Eve bir misafir geldiğinde çocuğun koro çalışmasının aksaması

Annelerin koroya ilişkin genel değerlendirmeleri:

Koronun çalışmasının kazanımlarına ilişkin olarak anneler çocuklarının bir gruba ait olma hissini kazandıklarını, nitelikli bir müzik eğitimi edindiklerini, yeni deneyimler edindiklerini, rahatladıklarını ve aile içinde müzik sevgisinin oluştuğunu dile getirdiler.

i. Grup Aidiyeti

Her gruptan en az bir anne, çocukların grupta ortak bir amaç uğruna çalışma ve farklılıklara rağmen bir olduklarını kavramak adına için eşsiz bir deneyim kazandıklarını söyledi.

“Çocuklar bir şey öğrendiler. Bir grup var, hepsi o gruba üyeler, hepsi o yolda ilerliyorlar, birbirlerini kabullenmişler. Hepsinin ortak bir hedefi var, ortak bir şarkıyı söylüyorlar farklı dillerde konuşsalar bile. Bunu çocukluktan öğrenmeleri çok önemli. Yani, birlikte hareket etmek ve birlikte ilerlemeyi öğrenmeleri çok önemli. Dil bariyeri olsa bile, bence çocuklar birbirleriyle çok iyi ilişki kurabiliyorlar. Hatta bu sadece bir gülümsemeyle olsa bile, ya da işte beden hareketiyle olsa... yani bir türlü birbirleriyle anlaşıyorlar ve bence bu çok değerli çok önemli bir şey.”

“Şu açıdan iyi, aslında farklılıkların bayağı katkısı vardır. Önceden kızım zaten okulda belli insanları görüyordu, ama oraya gittiğinde farklı diller konuşan insanları da görüyor. Bu şekilde sonra anlar ki, insanlar işte hepsi aynı. Yani işte biz farklı olabiliriz, ama farklı renkten, farklı kültürden bile olsa, biz aynıyız. Yani, bunu öğreniyor. Ayrıca farklılıklar kızıma yeni bir şey de öğretebilir, işte yeni kelime de olabilir, yeni kültür, yeni arkadaş. Bu açıdan yani olumlu.”

“Kızımın İstanbul'daki küçük dünyasını zenginleştiren bir dokusu olması. İçindeki çocuklar, eğitmeni, çevirmeni, vakfa gelip gidişi, orada yardım eden ablalar.”

ii. Müzik Eğitimi

Müzik eğitimi adına, anneler çocuklarının daha anlaşılır ve güzel şarkı söylediklerini, belli kuralları öğrendiklerini bildirdiler. Suriyeli bir anne, koro çalışmalarını *“kızım için eğitimsel bir kurs gibiydi”* diyerek tanımladı. Her provada yer alan İKSV Alt Kat ekibi de, özellikle ses açma egzersizlerinin çocuklar üzerinde etkili olduğunu dile getirdi. Seslerini alçaltıp yükseltme konusunda çocukların çok geliştiğini gözlemlediklerini, hatta bir süre sonra koro şefi ile konuşurken, *“O ses daha kalın değil miydi, bu sesi buradan daha önce çıkartmıyor muyduk, ben geçen gün şu şarkıyı dinledim ama ne kadar kalın söylüyormuş gibi”* yorumlar yapmaya başladıklarını aktardılar.

“Önceden şarkıyı dinleyip kelimelerini sözlerini iyi anlayamıyordu ama şu an kulağı daha iyi bir şekilde çalışıyor, yani daha iyi anlıyor. Biliyorsunuz çünkü dil farkından dolayı. Şarkı söylerken de performansı daha iyi oldu.”

“İlk defa bu grupla başladı müziğe. Diyordu işte, bazı şarkıları söylemekte zorlanıyorum diye. Ama yavaş yavaş bu sorunları da aştı ve genel olarak çok sevdi.”

“Biz sadece şarkı söyleyeceğiz, neden kuralları öğrenmemiz gerekiyor diyordu. Ama yavaş yavaş işte kuralları öğrendi, baktı ki bunları öğrenince daha iyi okuyabiliyor”

“Onun için iyi bir tecrübeydi. Hatta piyanoyla tanıştı ama piyanoyu beğenmedi, hocasına ben gitardan anlarım, gitardan devam edeceğim demiş.”

iii. Yeni Deneyimler

Anneler, çocuklarının bu koro çalışması ile daha önceden tanımadıkları çocuklarla birlikte çalışmak, prova için yaşadıkları yerden çok farklı bir yere gitmek, konser için kayıt yapmak, İKSV Alt Kat'ta ilk defa bir piyano görmek gibi birbirinden farklı deneyimler yaşama fırsatı bulduklarını dile getirdiler.

“Valla seviyordu, diyordu değişik arkadaşlarla tanıştım, hani güzeldi.”

“Yani en azından fayda şöyle, çocuk önceden görmediği bir şeyi görmüş oluyor ve küçük yaşta çocuk ne görse, ne öğrense onun için faydalıdır.”

“Sanki bir yere gittiğini hissediyordu. Yani orada otobüs vardı, otobüse biniyorlardı, yolda bir şeyler görüyorlardı.”

iv. Çocuklar İçin Güven Duydukları, Rahatladıkları Bir Ortam

Çocuklar gibi anneler de, COVID-19 salgını başladıktan sonra koro çalışmasının bitmemesine çok sevindiklerini ve bu dönemde koronun çocukları rahatlatan, eğlendiren, morallerini yükselten, onları uzaktan da olsa akranları ile buluşturan işlevini vurguladılar. STK'lardaki öğretmenlerin de her Çarşamba günü koro vesilesi ile arayıp ailelerle temasta kalmalarının onları iyi hissettirdiğini eklediler.

“Bu hastalık döneminde, bu salgın döneminde çocuklara öyle iyi geldi ki. Biraz böyle bunlara ilaç gibi geldi”

“Koro okuldaki teneffüs gibi oldu. Yani bir yanda EBA uygulaması ve dersleri, ayrıca okuldaki öğretmenin Whatsapptan dersler, ödevler göndermesi, çocuğa bir şekilde işte bir baskı oluşturuyordu. Koro bayağı rahatlatıcı geldi ona.”

“Salgın döneminde rutinin en önemli parçalarından biri de koroydu. Yani koroyu koruyabilmek bu anlamda çok ümitliydi. Çünkü kızım için bir kanaldı, dünyaya açılan başka bir kanal.”

Annelerden biri kızının okulda akran zorbalığına uğradığını ve özgüven sorunu yaşamasından kaygı duyduğunu dile getirdi. Koro ortamında kızının rahatlıkla kendini ifade ettiğini gözlemlediğini ifade eden anne, bunu koro çalışmasının çocukları duygusal olarak güvende hissettirmesi ile açıkladı:

“Aslında okulda bazı sorunları oldu kızımın o yüzden ben çok endişeliydim, özgüveni olmayacak diye ama bu koro grubuna katıldıktan sonra işte fark ettim ki iyi bir özgüveni var. Utanmıyor fikrini ve inandığı şeyi açıkça söyleyebiliyor. Bence bu koro grubunun bu özgüveninin tekrardan elde etmesinde ve özgüveninin oluşmasında çok etkili olmuştur. Bu grupta çocuklar kendilerini güvende hissediyor bence. O yüzden çok iyi kendini ifade edebiliyorlar ve iyi hissediyorlar.”

v. Müzik Sevgisi ile Aile İçinde Duygusal Bağların Güçlenmesi

Sadece kardeşler ile değil, bazı ailelerde anneler de şarkıları çocukları ile birlikte söylediklerine ve birlikte çalıştıklarına değindiler. Koro, aile içinde çocukların kardeşleri ve anneleri ile paylaştığı, ilişkilerini zenginleştiren bir deneyim olarak tanımlandı.

“Söyledikleri dört beş şarkı var, onları birlikte evde eğlenmek için söylüyoruz, ödev gibi de değil de, hani hemen hemen her gün söylüyoruz. Çünkü koro sadece bir müzik çalışması değil, bizim için başka bir sürü şeyi konuşabilmek, deneyebilmek için inanılmaz bir alan.”

“Hatta benim kızım da sadece fayda görmedi, erkek kardeşi de bundan faydalandı, ama siz görmüyordunuz. Yani kameranın arkasından onu taklit ediyordu.”

Görüşmelerin sonunda, tüm anneler programı geliştiren ve uygulayan, emeği geçen herkese minnetlerini ifade ettiler ve koro çalışmalarının devam etmesini dilediklerini belirttiler.

4.5. Korist Çocuklar ile Yapılan Görüşmeler

Bu değerlendirme raporuna veri sağlamak için, koraya katılan 12 çocukla bireysel görüşme, 4 çocukla ise bir grup görüşmesi gerçekleştirildi. Bu görüşmelerde, koro çalışmalarının çocuklar tarafından nasıl algılandığı, çalışmalarda en çok neleri sevdiğileri, neler öğrendikleri, çalışmanın kolay ve zor yanları, koro şefi ile olan ilişkileri, salgın sürecinde koro çalışmasının hayatlarındaki yeri gibi konulara dair konuşuldu. Görüşmelerin başında kendilerini tanıtan çocuklar boş zamanlarında neler yapmaktan hoşlandıklarını ve daha önce sanat etkinliklerine ne kadar katıldıklarına dair bilgi verdiler.

Birlikte Güçlü Sesler Korosu II çalışmasının, kültür-sanata erişimi ve katılımı sınırlı olan çocuklara ulaştığı ve katılan çocukların müzik geçmişleri açısından birbirinden oldukça farklı profillere sahip olduğu görülüyor. Görüşmelere katılan çocukların büyük çoğunluğu için bu koro katıldıkları ilk uzun soluklu ve yapılandırılmış müzik eğitimi fırsatı olarak tanımlanabilir. Görüşme yapılan çocuklardan beş tanesi bir müzik enstrümanı çalmak için ders aldığını (keman, piyano, flüt, gitar) dile getirirken, geri kalan çocuklar daha önce herhangi bir koroda yer almadıklarını veya bir müzik aleti çalmadıklarını sadece okuldaki müzik dersleri kapsamında şarkı söylediklerini bildirdiler. İki çocuk keman ve piyanoya SGDD-ASAM'da başladığını bildirirken, Farsi bir çocuk enstrüman çalmayı evde YouTube'dan öğrenmeye çalıştığını dile getirdi: *“Biraz zor oldu çünkü hep geriye almak zorunda kaldım. Yani bir taraftan piyano çalıyorum bir taraftan da onu dinliyorum, yani zor.”*

Çocukların Boş Vakitlerinde Yapmaktan Hoşlandıkları Etkinlikler

film **resim**
ders

oynamak **kitap** **top** **oyun**

Katılımcı çocukların boş zamanlarında en sık yaptıkları etkinliklerin başında ders çalışmak ve oyun oynamak geliyor. Resim çizmek, film izlemek ve kitap okumak bu iki aktiviteyi takip ediyor. Parka gitmek, bir spor takımında yer almak gibi etkinlikler ise en az dile getirilen etkinlikler arasında yer alıyor.

Çocukların koroya çok ilgili oldukları katılım sıklığından da görülüyor. Her ne kadar salgın sürecinin araya girmesi ile baştaki sayı azalsa da, kalan çocukların Nisan-Ekim arasındaki 6 aylık süreçte çalışmalara sadece birkaç defa katılmadıkları görülüyor. Çocukların katılmama nedenleri arasında annelerinin telefonunun bozulması ya da şarjının bitmiş olması, internet bağlantısının kopması, Zoom programının silinmiş olması, kardeşlerden birinin hasta olması, memlekete gidilmiş olması bulunuyor.

Koronon En Sevdikleri Yanları

eğlenceli dans epoitaitai şarkı söylemek

müzik

gittiğimiz yerler

her şey

Koro çalışmalarında en çok neleri sevdikleri sorulduğunda çocukların özellikle repertuvardaki tüm şarkıları sevdikleri ve şarkı söylerken, şarkıya eşlik eden koreografileri yaparken çok eğlendikleri, konser provası için gittikleri mekândan çok etkilendikleri öğrenildi. Özellikle çocuklar tarafından en çok sevilen ve dile getirilen popüler şarkı bir Maori halk şarkısı olan Epoi Tai Tai oldu.

Çocukların Koro Çalışmasına Dair İzlenimleri

Genel olarak tüm şarkıları eğlenerek söylediklerini söyleyen çocuklar, “Epoi Tai Tai” isimli şarkıyı ise “hem eğlenceli hem de dansı çok güzel” olduğu için repertuvardaki en sevdikleri şarkı olarak tanımladılar. Bunun dışında, çocuklar arasında diğer sevilen şarkılar “Hallo Django”, “Oynar Mıydın Bizimle” ve “Tebessüm” oldu. Repertuvardaki şarkıların çoğunluğunu bilmediklerini, en tanıdık şarkının “Arkadaşım Eşek” olduğunu söyleyen çocuklar, yeni şarkıları öğrenmenin çok da zor olmadığını dile getirdiler. Tüm şarkılar arasında “Hallo Django” isimli şarkıyı nispeten daha zor bulduklarını söylerken, kimi çocuklar yaşadıkları zorlukları seslerinin tam çıkmamasına ya da nefeslerini iyi kontrol edememelerine bağladılar. Yeni ve nispeten daha zor olan şarkıları öğrenmek için, yazarak çalışmak, tekrar yapmak ve videodan tekrar seyretmek dile getirilen çalışma yöntemleri oldu.

Koro öğretmenine olan sevgilerini de dile getiren tüm çocuklar Zeynep Eren Kovankaya’yı “çok yardımcı”, “eğlenceli” ve “çok iyi öğretene” bir şef olarak tanımlıyorlar. Katılımcı çocuklar arasında, daha önce hiç müzik deneyimi olmayan çocuklardan biri, yeni bir şarkı öğrenirken “çalışma bitene az kalıncaya kadar geliştirme” yaptıklarını faydalı bulduğunu dile getirirken, genel koro çalışma sürecini ise, “İlk önce böyle şarkılar öğrendik, ikinci gün onu geliştireyorduk, üçüncü gün yine yeni şarkılar öğrendik, dördüncü gün de o bütün şarkıları geliştireyorduk. Öyle öyle geçti” diye tanımladı. Bu ifade, koro şefinin de kendi görüşmesinde dile getirdiği başlanan bir işi bitirme ve sorumluluk kazanma hissini yansıtıyordu.

Çocuklar koro çalışmasında farklı dillerde yeni şarkılar söylemeyi, seslerini daha iyi çıkarmayı, “çocuk, şişman amca ve yaşlı cadı” taklitleri ile değişik sesler yapabilmeyi ve doğru nefes alma tekniklerini öğrendiklerini dile getirdiler. Şarkıları ilk başta söyleyemeseler de, öğretmenin her bir çocuğu yüreklendirdiğini ve onlara tek tek eşlik ettiğini, öğretmenin ile birlikte şarkı söylediklerinde şarkıları daha kolay öğrenebildiklerini vurguladılar.

“Ben söyledim ki ben bilmiyorum. Öğretmenim diyor ki, ben seninle söylüyorum, sen de söyle.”

“Eren öğretmen çok iyiydi. Bize her şeyi öğretiyordu. Mesela bizim yaptığımızı bize tekrar gösteriyor, unuttuysak tekrar gösteriyor, hatırlamıyorsak bile söylüyor.”

“Yani, bize iyi şeyler öğretiyor. Bir de çok iyi şeyler kuruyor yani şarkılar danslar.”

“Rahil ablaya video gönderiyor, Rahil abla da bize gönderiyor.”

Ocak ayında başlayan ve ardışık dört hafta İKSVA Alt Kat'ta yapılan sınırlı sayıdaki çalışmalarını hatırlayabilen çocuklar, İKSV Alt Kat'a gelmekten memnun olduklarını belirttiler. İKSV Alt Kat'ta yaptıkları çalışmalardan en iyi hatırladıkları, molalarda oyun oynamak, mekândaki piyano ve piyanoya eşlik etmek, işaret dili ile şarkı söyleyen çocukların videosunu seyretmek olmuş.

“Orada ara veriyorduk, sohbet ediyorduk.”

“Mola olduğunda saklambaç filan oynuyorduk, ebelemeç.”

“Çalışırken yemek arası veriyorduk ya da oyun oynuyorduk.”

“Çok eğlenceliydi.”

Salgın zamanında hayatlarında nelerin değiştiği sorulduğunda, çocuklar daha çok evde kardeşleri ile oyun oynayarak veya resim yaparak vakit geçirdiklerini belirttiler. Ancak evde çok eğlenmediklerini, sıkıldıklarını ve okulu çok özlediklerini dile getirdiler. Salgın döneminde evde sıkılmadığını söyleyen çocuklar, kitap okuduklarını, arkadaşları ile parka top oynamaya veya camiye gittiklerini, telefonda şarkı videoları izleyerek kendilerini oyaladıklarını dile getirdi.

“Virüs geldiği için biz de zooma girdik.”

Zoom ile yapılan çalışmalarını anlatırken, **“İlk önce arkadaşlarımızı bekliyoruz. Ondan sonra hepsi gelince ısınma yapıyoruz”** diyerek diğer çocukların “arkadaşlar” olarak nitelendirilmesi koronun grup aidiyetini geliştirdiğine işaret ediyordu. Genel olarak görüntülü çalışmalarını sevdiğini belirten çocuklar, özellikle de öğretmenin şarkı sözlerini ekranda paylaşmasını faydalı bulduklarını söylediler. Bunun yanı sıra öğretmenin şarkılara piyano ile eşlik etmesinin ve onlara YouTube videoları yollamasının da faydalı olduğu öğrenildi.

Görüntülü çalışmalara evde oturarak katıldıklarını belirten çocuklar, şarkılara dans ederek eşlik etmekten keyif aldıklarını bildirdiler. Çocukların bu paylaşımı, Zoom gibi programlar ile atölye yaparken çocukların sık sık hareket etme ihtiyacını öğretmenin önemini ortaya koyarken, ritmik hareketlerle şarkılara koreografi katmanın önemine işaret ediyor.

Görüntülü çalışmalara da ilgiyle katılan çocuklara İKSV Alt Kat ve görüntülü çalışma arasındaki tercihleri sorulduğunda, çocukların hepsi İKSV Alt Kat'ta ya da dışarıda bahçede bir arada ve yüzyüze ders yapmayı tercih edeceklerini bildirdiler.

Görüşme yapılan çocuklardan biri dışında hepsi, öğrendikleri şarkıları evde söylerken kardeşleri, anne ve babalarının da şarkılara eşlik etmeye başladığını bildirdi. Bazı çocuklar internet bağlantısı daha iyi olduğu için salondan bağlandıklarını, dolayısıyla ailedekilerin de çalışmayı dinlediklerini belirttiler. Bu paylaşımlar koronun aile içinde etkileşimi arttıran özelliğine işaret ediyor.

“Ben ilk söylüyorum, kardeşimlerim de söylüyorlar, bir de hareketleri öğreniyorlar.”

“Ara sıra böyle aklıma geliyorlardı şarkılar, söylüyordum köyde, memlekette. Söylüyordum böyle kardeşlerimle. Onlar da benimle eşlik ediyordu. Onlar da bana söylüyordu. Birlikte yapıyorduk.”

“Evde söylüyoruz, her yerde söylüyorum, arkadaşlarıma da öğrettim.”

“Grupta tanımadığın çocuklar vardı. Onlarla arkadaş olmak ister miydin?” sorusuna tüm çocuklar olumlu yanıt verdiler ve koro çalışmasına devam etmek istediklerini bildirdiler.

Çocukların hepsi koro çalışmasını arkadaşlarına tavsiye edeceklerini belirtti. Arkadaşlarına tavsiyede bulunurken, koroda çok eğlenecekleri ve yeni hatta farklı dillerde şarkılar öğrenebilecekleri, festivale gidebilecekleri, seslerini güzelleştirebilecekleri ve yeni arkadaşlar edinebilecekleri gibi konulara değindiler.

“Söyledim ki biz şarkılar ezberliyoruz. Dans ederek şarkılar söylüyoruz. Şarkıları öğrendikten sonra festivale gideceğimizi.”

“Eğlenceli olduğu için, şarkı söylediğimiz için gelin derim.”

“Sesi çok güzel olması için şarkı söylerken”

“Bence daha çok şarkılar öğrenirler, başka dilde İngilizce Almanca Fransızca.”

“Yeni şarkılar edinebiliyorlar, yeni arkadaşlar edinebiliyorlar.”

Son olarak, çocuklar festivalde bir konser verecekleri için hissettikleri duyguları “heyecanlı, meraklı ve biraz tedirgin” olarak tanımladılar. Yaşça nispeten daha küçük olan korist konser kaydının kötü olabileceğinden korktuğunu ama çok güzel ve kolay geçtiğini söyledi. Konser sonrasında görüşme yapılan çocuklar, konseri seyredirken de heyecanlandıklarını, kimisi dijital konseri korodaki arkadaşları ile beraber seyrettiklerini söyledi.

4.6. Sivil Toplum Kuruluşları ile Yapılan Görüşmeler

İKSV Alt Kat, Birlikte Güçlü Sesler Korosu II projesi için Mavi Kalem Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği ve İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı ile iş birliği yaptı.

Mavi Kalem Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği bünyesinde görevli olan ve koro projesinde yer alan Manolya Sahilli, derneğin öncelikli olarak kadınları ve çocukları güçlendirmeye yönelik çalışmalar yaptığını belirtti. Dernek, 2017 yılından beri yürütmekte olduğu Çocuk Koruma Projesi ile mülteci çocuklar ve ailelerinin hayatlarında bulunabilen şiddet, istismar ve ihmal gibi risk etmenlerini azaltmak amacıyla vaka takipleri yapıyor, ailelere bilgilendirme oturumları sunuyor ve gerekli durumlarda yasal veya psikolojik destek hizmetleri almaları için yönlendirmeler yapıyor. Manolya Sahilli, dernekte çocuklarla salgın öncesinde ofis içerisinde, salgın ile birlikte çevrimiçi olarak yaptıkları etkinliklerin genellikle güntübirlik olduğunu dile getirdi.

Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği (SGDD-ASAM), sığınmacı ve göçmenlere yönelik önyargıları kırmak ve gruplar arası etkileşimi desteklemek amacıyla pek çok farkındalık ve sosyal uyum projesi yürüten bir dernek. Dernek bünyesinde Birlikte Güçlü Sesler Korosu II projesini yürüten Ferbiya Husini, ASAM'da çocuk bölümünde eğitmen olarak çalışıyor. Çocuklarla müzik temelli, örneğin gitar, keman, piyano gibi müzik enstrümanlarını çalmayı öğretmeyi içeren sanat etkinlikleri yaptıklarını, ancak salgın dolayısıyla, şu anda sadece telefon üzerinden destek verdiklerini ve Zoom üzerinde yine etkinliklere devam ettiklerini bildirdi.

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği partner kurumlarından bir diğeri olan *İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı (İKGV)*, kentleşme ve göçün yarattığı sorunlardan etkilenen risk altındaki aileleri güçlendirmek için psikolojik ve sosyal rehabilitasyon desteği ile hak savunuculuğu faaliyetleri yürütüyor. Dernek bünyesinde Birlikte Güçlü Sesler Korosu II projesini yürüten İris Bilen, İstanbul'un yanı sıra yedi farklı şehirde faaliyet gösteren vakıf ofislerindeki tüm sosyal uyum etkinlik ve eğitimlerinden sorumlu. Kadınlar ve ailelere yönelik programların yanı sıra dernekte çocuklara yönelik pek çok psikososyal destek ve belirli konular (örn., öfke kontrolü, çocuk hakları) üzerine 8 haftalık veya tek günlük atölyeler (örn., çocuk yogası, hareket atölyesi) yürütüldüğünü belirten İris Bilen, salgın döneminde bu atölyelerin çevrimiçi devam ettiğini dile getirdi.

Proje partneri olan bu derneklerin süregiden çocuk etkinlikleri arasında koro çalışması, Şubat ayında başlayıp araya salgın sürecinin girmesine rağmen yaklaşık 7 ay süren en uzun soluklu proje olması ile farklılaşıyor. Bunun yanı sıra, proje sorumluları kendi derneklerinin tek başına bu kadar çok farklı yerden gelen çocukları bir araya getirme ve nitelikli bir koro eğitmeni bulabilme konusunda teknik, lojistik ve maddi kaynaklar açısından yetersiz kaldığını belirterek İKSV Alt Kat ile kurulan iş birliğinin önemini vurguluyorlar.

Birlikte Güçlü Sesler Korosu II projesi için dernekteki proje sorumluları herkese eşit bir fırsat sunmak için merkezlerindeki listelerden yaşı uygun olan tüm çocukların ailelerini arayarak koro çalışmasını anlattıklarını ve ailelerin koro çalışmasına genellikle olumlu baktığını bildirdiler.

Atölyenin yüz yüze yapıldığı dönemde, çocukları İKSV Alt Kat'a koro çalışmasına getirirken onlara eşlik eden proje sorumluları, konser öncesi açık havada yapılan iki prova için de aileler ve çocuklara İsveç İstanbul Başkonsolosluğu'na giderken eşlik ettiler. Her hafta İKSV Alt Kat'a gelerek çocuklara eşlik eden İris Bilen, çocukları ile İKSV'ye gelen ve birbirinden eğitim-kültür olarak çok farklı olan annelerin aralarında bir dayanışma ve dostluk oluşmaya başladığını gözlemlediğini açıkladı.

Dernek sorumluları, salgın dolayısıyla ara verilen çalışmalara tekrar çevrimiçi başlanması söz konusu olduğunda aileleri tekrar aradıklarını ve ulaşabildikleri ailelerin pek çoğunun *"Hemen başlayalım, ne zaman başlıyor?"* gibi sorular sorarak istekli ve heyecanlı olduklarını, çocukların dahi WhatsApp üzerinden yazarak koronun tekrar ne zaman başlayacağını tekrar tekrar sorduklarını söylediler.

Salgın döneminde proje sorumluları, çocukların koro çalışmasına çevrimiçi katılabilmeleri için ailelere Zoom uygulamasını öğretmiş, koro şefinden gelen video bağlantılarını katılımcılara iletmiş ve haftalık çalışmaların öncesinde her aileyi arayarak çocukların uygulamayı açıp etkinliğe bağlanmalarını sağlamışlar. Bu dönemde bazı çocuklar görüntülü çalışmaya uyum sağlayamamış; özellikle de internet erişimi kısıtlı olan çocuklar çalışmaya devam edememiş. Sorumlular, ihtiyaçlar doğrultusunda UNHCR tarafından tablet ve internet paketi verilen ailelerin bundan çok faydalandığını ve bu sayede çocukların devam edebildiğini belirttiler.

Okulların kapalı olduğu dönemde evde kalan ve özellikle de bir kısmı çevreden baskı gören çocuklar için koro çalışmasının, hem çocukların kendilerine olan güvenlerini artırdığını hem de zamanlarını en iyi şekilde değerlendirmelerine katkıda bulunduğunu söylediler.

Koronun hem yüz yüze hem de çevrimiçi olarak çok etkin bir şekilde yürütüldüğü konusunda hemfikir olan dernek sorumluları, pek çok çocuğun koroda çok eğlendiğini dile getirdiğini, hatta kimi zaman kendilerinin de çevrimiçi derslere katıldıklarını eklediler.

"Ben de söylüyordum, kapatıyorum sesimi filan, ama ben de çocuklarla birlikte söylüyordum, çok güzeldi gerçekten."

"Fark ediyordum mesela oraya yorgun argın gelmesine rağmen çocukların ne kadar mutlu ayrıldığını. Gayet enerjik bir şekilde mutlu bir şekilde ayrılıyorlardı."

Çocukların ders saatini sabırsızlıkla beklediklerini ve ders öncesi telefonu şarj etme alışkanlığı kazandıklarını gözlemleyen STK yetkilileri, koro çalışmasının çocuklara bir sorumluluk hissi kazandırdığını düşünüyor.

"Yani çocuklar bekliyorlar, yani telefon hemen şarja, anne mesela telefonda biriyle konuşuyor, anne hadi dersim başlıyor telefonu alabilir miyim şarja koyacağım diye. Çocuklar artık bu saat koro dersi ya da bu saatte ben bu derse katılacağım diye sorumluluğu aldılar."

Tüm dernek sorumluları, çocukların koro çalışmalarına mutlulukla katıldıkları ve koro şefini çok sevdiklerine dair görüş birliği içinde oldular. Koro şefinin çocuklar ile bireysel olarak ilgilenmesi, sırayla her çocuğa söz vermesi, çocuklar soru sorduğunda dikkatle onları dinlemesi, onları önemsemesi, çocukların yapabileceklerine inanarak onlara şarkıları öğretmeye çalışması, videolar göndermesi ve çocukların gönderdiği videolara yorumlar yapması koro şefinin sergilediği etkin öğretim teknikleri olarak tanımlandı.

“Ve Şu da çok güzel. Koro Şefi hem büyük biri onlardan, hem bir ğretmen figürü ama aynı zamanda çok da genç. Onları hani anlayabilen, onlarla empati kurabilen biri bence Eren. O yüzden de çocukların çok sevdiğini biliyorum.”

Tüm koro çalışması boyunca çatışma ya da çocuklar arasında ayrımcılık içeren olumsuz hiçbir deneyim yaŐanmadığı ve koro çalışmasının mültecilerde çocuklarda “beni tekileŐtiriyorlar” algısını azaltmada önemli bir rol oynadığı paylaŐıldı.

“Yani güzel anlaŐıyorlardı, güzel bir sohbet ediyorlardı. Mesela sen farklı ülkeden gelmiŐsin gibi hiç öyle tepki almadık çok Őükür.”

“Bütün ocuklar, mesela Türk ya da farklı yabancılar hep bir arada, çok güzel bence. Biz de ASAM olarak böyle yapıyoruz atlyelerimizi. Hep farklı farklı ülkeler, hep bir araya geliyoruz. Bu gerçekten çok güzel. Hem ocuklar da mesela bu yaşta böyle Şeyler öğrense, büyüklere bir örnek vermek istiyoruz.”

Koro alıŐması sonlandığında da ailelerin projeden çok memnun kaldıklarını ve devam etmesi konusunda taleplerini ilettiklerini bildirdiler. Hatta evrimii katılmakta teknik zorluklar yaşayan ailelerin bile, “görüntülü de olur, yeter ki devam edelim” diyerek koronun sürekliliğini için aldıkları taleplerin altını çizdiler. STK yetkilileri İKSV Alt Kat’ın liderliğinde bir araya gelerek birlikte güzel bir proje yapmış olmaktan dolayı çok mutlu olduklarını ve sanat yoluyla çocukların gelişimini sağlayacak yeni projelerde tekrar iş birliğı yapmak isteklerini dile getirdiler.

5. SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Birlikte Güçlü Sesler Korosu II, İstanbul'un Beyoğlu ve Fatih gibi ilçelerinde yaşayan mülteci çocuklarla İstanbullu çocukları bir araya getiren, müziğin evrensel dili aracılığıyla birlikte çalışma ve öğrenme deneyimini yaşatan başarılı bir atölye çalışması olarak değerlendirilebilir. Özellikle de COVID-19 salgınının yarattığı eşitsizliklerden derinden etkilenen grupların başında mültecilerin olduğu dikkate alınır, bu projenin aşağıda özetlenen faydaları daha da önem kazanıyor.

- Kültür-sanata erişimi nispeten kısıtlı olan mülteci ve Türkiyeli çocuklar, çokkültürlü bir eğitim yaklaşımını benimseyen Birlikte Güçlü Sesler Korosu II çalışması ile farklı kimliklere, yaşam biçimlerine ve geleneklere sahip olsalar dahi korist üst kimliğinde eşit bir şekilde buluşmayı deneyimlediler.
- Atölye çalışmasının sonunda dijital bir konser kaydı gerçekleştirme hedefinde birleşen çocuklar sorumluluk alma, kararlılık ve gayret gösterme becerilerini kazandılar.
- Koro şefinin çocukların güçlü yönlerine odaklanarak müzik alanında gelişimlerini desteklemesi, sivil toplum kuruluşlarının pandemi döneminde dahi çocukların atölyeye erişimlerini sağlamaları projenin başarılı olmasında büyük rol oynadı.
- Repertuvar oluştururken Türkçe şarkılar dışında, farklı kültürlerden ancak sözleri kolay ve koreografisi eğlenceli şarkıların da seçilmesi çokkültürlü bir eğitim anlayışını yansıtıyordu.
- Annelere göre, koro çalışması çocuklarına bir gruba ait olma hissini yaşatırken, yeni deneyimler yaşamaları için fırsatlar sundu, nitelikli bir müzik eğitimi sağladı ve özellikle COVID-19 döneminde çocukların eğlenip rahatlamasına olanak verdi.
- Çocuklara göre, koro çalışması onların farklı dillerde, yeni şarkılar söyleyebilmeleri, seslerini daha iyi kullanma ve doğru nefes alma teknikleri öğrenmeleri için faydalı oldu. Bu koroyu başka arkadaşlarına tavsiye ederken, koroda çok eğlenecekleri ve yeni arkadaşlar edinebilecekleri gibi konuları da dile getirdiler.
- Koro çalışması boyunca çocuklar sadece müzikalite açısından kendilerini geliştirmekle kalmadı, aynı zamanda grup içinde seslerini duyurmak için özgüven kazandılar, gruba aidiyet ve kabul görme ihtiyaçları karşılandı.
- Koro çalışmaları sayesinde aileler ve komşular arasında, sivil toplum kuruluşları ile aileler arasında, veliler ile çocukları arasında, İKSV Alt Kat ile mülteci gruplarla çalışan STK'lar arasında olumlu sosyal dayanışma deneyimleri yaşandı.

Mülteci Çocuklar İçin Sanat Atölyeleri Planlanma ve Uygulamaya Yönelik Öneriler:

Türkiye’de yerleşik mülteci nüfusun gün geçtikçe arttığı ve bu artışın önümüzdeki yıllarda hızlanacağı da^{xxxv} dikkate alındığında nitelikli ve çokkültürlülüğü ve çoğulculuğu benimsemiş benzer sanat atölyelerinin geliştirilmesi ve uygulanması için Birlikte Güçlü Sesler Korosu II projesini başarılı kılan ilkeler ve somut öneriler aşağıda sıralanıyor:

1. Koro ve benzer sanat atölyelerinin planlanması ve hayata geçirilmesi için bu örnek uygulama tanıtılmalı ve görünürlüğü artırılmalıdır.
2. Atölyelerin planlanması ve uygulanması aşamasında insani yardım kuruluşları, eğitimciler, sanatçılar, sivil toplum kuruluşları ve sanat kurumları gibi paydaşlar Birlikte Güçlü Sesler Korosu II örneğinde olduğu gibi işbirlikleri yapmalıdır.
3. Koro çalışmaları özelinde ve sanat programları genelinde, atölye içeriği çokkültürlü eğitimin hedefleri ile uyumlu olarak oluşturulmalıdır
4. Çokkültürlü program kapsamında tüm mülteci çocuklara, daha önce sanat eğitimi/deneyimine sahip olmalarından bağımsız bir şekilde, atölyeye eşit erişim fırsatları sağlamalıdır.
5. Mülteci ve yerli çocuklar arasındaki sosyal temasın ön yargıları azaltacak ve gruplar arası ilişkileri olumlu yönde geliştirecek yönde olması için aşağıdaki koşullara dikkat edilmelidir:
 - Atölye ağırlıklı olarak sanat çalışması içerse de azınlık ve çoğunluk gruptan çocukların tanışması ve arkadaşlık bağlarının güçlenmesi için yaşlarına uygun oyunlara ve etkinliklere de yer verilmeli,
 - Özellikle Zoom gibi çevrimiçi programlar ile atölye yaparken çocukların sık sık hareket etme ihtiyacı gözetilerek ritmik hareketlerle şarkılara koreografi katılmalı,
 - Atölye çalışmasının sonunda seyirciye açık bir gösteri yapılması ortak bir hedef olarak belirlenmeli,
 - Gruplar arasında iş birliği gereken etkinlikler gerçekleştirilmeli,
 - Çocukların olumlu ve güçlü yanlarına odaklanılmalıdır.
6. Mülteci gruplar ile çalışma deneyimi olan eğitimciler ile bu gruplar ile çalışmaya istekli atölye yürütücülerini bir araya getiren akran desteği ve gelişim programları düzenlenmelidir.
7. İleride yüzyüze yapılan atölyelerde, iş birliği yapan STK’ların katkılarıyla, çocukları ile çalışma mekânına gelen velilerle yetişkinlere yönelik çalışmalar planlanmalıdır.
8. Gerekli durumlarda atölyelerde tercüman bulundurulmalıdır.

9. Göçmen ve mülteci çocukların ev sahibi ülkedeki yerleşik akranları ile sanat yoluyla kaynaşmalarına ilişkin gelişmeler, bu projeleri düzenleyen ve destekleyen kurumlar tarafından düzenli şekilde araştırılmalı ve raporlanmalıdır. Yapılacak çalışmalar atölyelere düzenli katılımı etkileyen unsurları belirlemeye yönelik olabileceği kadar, atölyelerdeki olumlu öğrenme ve etkileşim ortamını ve katılımcı çocukların gelişimsel kazanımlarını sistematik olarak belirlemeye yönelik olabilir. Son olarak, uygulanmakta olan iyi proje örneklerinin sayıca daha fazla katılımcıya hitap etmesi için ihtiyaç duyulan yaygınlaştırma stratejileri üzerine araştırmaların artması önemlidir.
10. Araştırma bulgularının paylaşılması, farklı kurumların bünyesinde iyi örnekler oluşturmak üzere mevcut işbirliklerinin sürdürülmesi, geliştirilmesi ve sanat yoluyla sosyal uyumun güçlendirilmesi için savunuculuk faaliyetleriyle uzun vadede Türkiye'deki kültür politikalarına etki etmesi amaçlanabilir.

6. KAYNAKÇA

- ⁱ UNHCR (2019). *Küresel eğilimler raporu*. Erişim adresi: <https://www.unhcr.org/5ee200e37/>
- ⁱⁱ T.C. İçişleri Bakanlığı. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. Erişim adresi: <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>
- ⁱⁱⁱ Blackmore, R., Gray, K. M., Boyle, J. A., Fazel, M., Ranasinha, S., Fitzgerald, G., ... & Gibson-Helm, M. (2019). Systematic review and meta-analysis: The prevalence of mental illness in child and adolescent refugees and asylum seekers. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 59, 705-714.
- ^{iv} UNDP (2015). *Regional Refugee and Resilience Plan: Regional Progress Note*. Erişim adresi: <https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/library/poverty/3rp-regional-progress-report.html>
- ^v UNICEF (2018). *Country office annual report: Turkey*. Erişim adresi: https://www.unicef.org/about/annualreport/files/Turkey_2018_COAR.pdf
- ^{vi} Doğan, A & Kağnıcı, D.Y. (2020), *Göçmen çocuk ve ergenler: Kültürleşme, Uyum ve Eğitim içinde* (ss. 127-159). Nobel Yayıncılık.
- ^{vii} Heath, S. B., & Wolf, S. A. (2004). *Art is all about looking: Drawing and detail* (pp. 64-84). London: Creative Partnerships.
- ^{viii} UNESCO (2006). *Road map for arts education. The world conference on arts education: Building creative capacities for the 21st century*. Lizbon, Portekiz. Erişim adresi http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CLT/CLT/pdf/Arts_Edu_RoadMap_en.pdf
- ^{ix} Berry, J. W. (2005). Acculturation: Living successfully in two cultures. *International Journal of Intercultural Relations*, 29(6), 697-712.
- ^x Motti-Stefanidi, F. (2019). Resilience among immigrant youths: Who adapts well, and why? *Current Directions in Psychological Science*, 28(5), 510-517.
- ^{xi} OECD (2012). <http://www.oecd.org/education/school/Untapped%20Skills.pdf>
- ^{xii} Reed, R.V., Fazel, M., Jones, L., Panter-Brick, C., Stein, A. (2012) Mental health of displaced and refugee children resettled in low-income and middle-income countries: risk and protective factors. *Lancet* 379, 250–265.
- ^{xiii} Bronstein, I., & Montgomery, P. (2011). Psychological distress in refugee children: a systematic review. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 14(1), 44-56.
- ^{xiv} Frankenberg, E., Fries, K., Friedrich, E. K., Roden, I., Kreutz, G., & Bongard, S. (2016). The influence of musical training on acculturation processes in migrant children. *Psychology of Music*, 44(1), 114-128.
- ^{xv} Tyrer, R. A., & Fazel, M. (2014). School and community-based interventions for refugee and asylum seeking children: a systematic review. *PloS one*, 9(2), e89359.
- ^{xvi} Juvonen, J., Kogachi, K., & Graham, S. (2018). When and how do students benefit from ethnic diversity in middle school? *Child Development*, 89(4), 1268-1282.
- ^{xvii} Masten, A. S., & Curtis, W. J. (2000). Integrating competence and psychopathology: Pathways toward a comprehensive science of adaptation in development. *Development and Psychopathology*, 12(3), 529-550.
- ^{xviii} Fazel, M., & Stein, A. (2002). The mental health of refugee children. *Archives of Disease in Childhood*, 87(5), 366-370.
- ^{xix} Allport, Gordon W 1954 *The Nature of Prejudice* Cambridge, MA: Perseus Books.
- ^{xx} Swart, H., Hewstone, M., Christ, O., & Voci, A. (2011). Affective mediators of intergroup contact: A three-wave longitudinal study in South Africa. *Journal of Personality and Social Psychology*, 101(6), 1221-1238.

- xxi Davies, K., Tropp, L. R., Aron, A., Pettigrew, T. F., & Wright, S. C. (2011). Cross-group friendships and intergroup attitudes: A meta-analytic review. *Personality and Social Psychology Review*, 15(4), 332-351.
- xxii Pettigrew, T. F., Tropp, L. R., Wagner, U., & Christ, O. (2011). Recent advances in intergroup contact theory. *International Journal of Intercultural Relations*, 35(3), 271-280.
- xxiii Zhou, S., Page-Gould, E., Aron, A., Moyer, A., & Hewstone, M. (2019). The extended contact hypothesis: A meta-analysis on 20 years of research. *Personality and Social Psychology Review*, 23(2), 132-160.
- xxiv Göğebakan-Yıldız, D. (2020). Çokkültürlü eğitim. A. Doğan ve D.Y. Kağnıcı (Eds.), *Göçmen çocuk ve ergenler: Kültürleşme, Uyum ve Eğitim içinde* (ss. 127-159). Nobel Yayıncılık.
- xxv Çorapçı, F. (2019). *Erken Çocukluktan Gençliğe: Sanatla Büyümek*. İKSV 8. Kültür Politikaları Çalışmaları Raporu.
- xxvi Kirschner, S., & Tomasello, M. (2010). Joint music making promotes prosocial behavior in 4-year-old children. *Evolution and Human Behavior*, 31(5), 354-364.
- xxvii Ritblatt, S., Longstreth, S., Hokoda, A., Cannon, B. N., & Weston, J. (2013). Can music enhance school-readiness socioemotional skills? *Journal of Research in Childhood Education*, 27(3), 257-266.
- xxviii Soley, G., & Spelke, E. S. (2016). Shared cultural knowledge: Effects of music on young children's social preferences. *Cognition*, 148, 106-116.
- xxix Baker, F., & Jones, C. (2006). The effect of music therapy services on classroom behaviours of newly arrived refugee students in Australia—a pilot study. *Emotional and Behavioural Difficulties*, 11(4), 249-260.
- xxx Patscheke, H., Degé, F., & Schwarzer, G. (2016). The effects of training in music and phonological skills on phonological awareness in 4-to 6-year-old children of immigrant families. *Frontiers in psychology*, 7, 1647-1660.
- xxxi Frankenberg, E., Fries, K., Friedrich, E. K., Roden, I., Kreutz, G., & Bongard, S. (2016). The influence of musical training on acculturation processes in migrant children. *Psychology of Music*, 44(1), 114-128.
- xxxii Marsh, K., & Dieckmann, S. (2017). Contributions of playground singing games to the social inclusion of refugee and newly arrived immigrant children in Australia. *Education 3-13*, 45(6), 710-719.
- xxxiii Pollock, T., ve Emberly, A. Musical Migrations: Young Peoples' Perspectives on Sustaining Musical Cultures in (Re) settlement Contexts. Erişim adresi: <https://iletisim.com.tr/dergiler/kultur-politikasi-yillik/5/sayi-2-cultural-policy-yearbook-2019/10044/musical-migrations-young-peoples-perspectives-on-sustaining-musical-cultures-in-resettlement-contexts/11823>
- xxxiv Kümbetoğlu, B. (2008). *Sosyolojide ve antropolojide niteliksel yöntem ve araştırma*. Bağlam Yayıncılık.
- xxxv Erdoğan, M.M. (2019). Türkiye'deki Suriyeli mülteciler. Konrad Adnauer Stiftung.

